

РУСИН

Інж. Іван ФРІЦЬКИЙ:

А. Павловіч –

ёго жывот і одказ

про сучасность

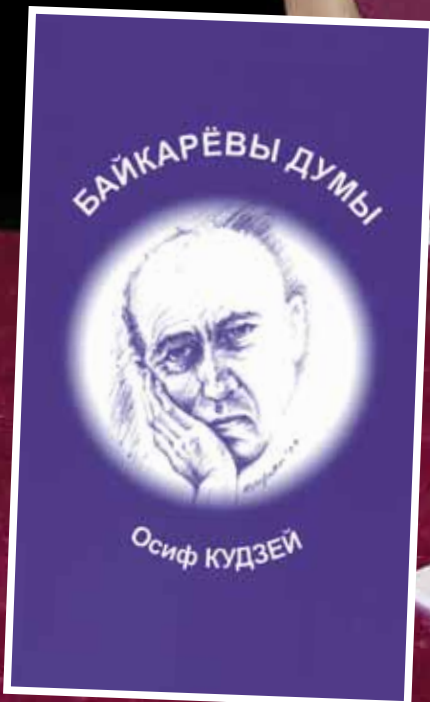
(Портрет А. Павловіча
од Василя Скакандія.)

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА:

Словник А. Павловіча

і сучасна русиньска лексіка

8. 11. 2009 у Нягіві была презентація найновшай книжкы Осифа Кудзея *Байкарёвы думы* а не хыбовала ани автограміада.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XIX, č. 6 / 2009

Учасниками презентації найновшої книжки Осифа Кудзея *Байкарёвы думы* были: (зліва) староста Нягова, Сергей Сметанка, автор і ПгДр. Кветослава Копорова, рецензентка баёк...

... а на презентацію до дому культуры ся зышло не лем много Нягівчан, але і гості, міджі нима отці духовны, лем тот домашній там хыбовав.

Йосафат В. ТІМКОВІЧ, ЧСВВ, Кошіці

Юрій III. Другет і неуспішна Краснобрідська „унія“ в році 1614

(ВИБРАНЕ З НЕДАВНО ВИДАНОЇ МОНОГРАФІЇ „*DEJINY BAZILIÁNSKEHO MONASTYRA V KRÁSNOBRODE OD 9. STOR. PO SÚČASNOST'*“.)

(Закінчення із Русина ч. 4/2009)

1613 – 1614 роках.

Свідчення од латинського єпископа о тім, же на Гуменським панстві жили грекокатолици ай перед тзв. Краснобрідьсков „уніов“

В Перемышлї римокатолицький єпископ Сеціньський¹ 25. новембра 1613 р. написав о посланю Атаназа Крупецького тоту интересну справу, адресовану своїм надрядженим в Римі:

„... Угорьскый шляхтич Юрій з Гуменного, котрый ся обернув з гетеричной (протестантської) віри на католицьку, засягнутый запалом католицькой віри і тужбов росшырити унію міджі своїма людми грецького обряду у своїх комітатах-жупах, обернув ся ку мі з писмом, абы єм му послає Крупецького на посилення унії міджі єго підданьма. А тото єм ай перед пару днями зробив.“²

Як виходить з цитату-писма, в Краснім Броді не ішло о вытворіня унії (в повнім розуміню того слова), але лем о якесь „росшыріня“ ці „посилення“ уж давно перед тым, од кіріломефодьских часів екзистуючої єдноты – унії. Горіуведжена справа ясно підтверджує, же на Гуменським панстві тогды жили грекокатолици. То значить в днешній модерній ватиканській термінології: католици візантського обряду, а не православны, а же ту не ішло о з'єдиніня православных, але науці Ісуса Христа ся прямо противляче підряджіння грекокатоліків чужому латинському ягерьському єпископові і їх наслідному переходу на латинський обряд...

Папа узнав мукачовских греко-католицьких єпископів за самостатных-незалежных прямо од латинського Яґра аж року 1771 (!) а тоты події, о котрых ся ту пише, ся стали вєще як перед 150 роками – в

Якраз в монастирю отців василіанів в Красноброді ся тот нека-толицька спроба мала стати, бо то був соборный монастирь, в яким жив іщі перед пару десяти-роками, ці докінця роками, монастирьскый архімадріта-єпископ. Краснобрідьскый монастирь ся в тім часі называв „Nagymonostor“,³ т. є. *Великий монастирь*. Такий титул не мав ниякий іншый монастирь на території історичного Підкарпатя. В 1614 р. ту уж містный архімадріта-єпископ не був,⁴ але в памяти людей був все живый.⁵

Якраз про тот факт, підкреслюючий часовый і містный визнам Краснобрідьского монастиря, Другетовы передусловили тот монастирь на то, абы якраз в нїм був зачатый планований лавиновитый латинізацный процес – т. є. тоталне переведжіння містного грекокатолицького жытельства на латинський обряд. Тота спроба але (дякуючі Господу Богу і Богородиці) пропала, а то і неперек тому, же коло 50 містных русиньских священників-білиць было согласных з „уніов“, т. є. ліпше повіджене, єй обіцянками, же збавлять ся підданства, дістануть слободу на выміну, же і наперек своїй присязі зохаблять мукачовского грекокатолицького єпископа а підрядять ся прямо латинському-ягерьскому.

Ведно з єпископом А. Крупецьким, котрый був лем обрядовым вікарєм перемышельского латинського єпископа, до Красно-го Броду того самого дня (на Руса-ля р. 1604) пришли і двоє латинь-скы єзуїты. Вдяка тому простый народ такой порозумів, же прихо-дить послідня година стародавно-му кіріломефодьскому обряду в тім доднесь скоро чисто русиньским краю (де вшыткы люде наперек асімілації, докінця іщі ай на зачатку 21. ст.

Обсяг

• Йосафат В. ТІМКОВІЧ, ЧСВВ: *Юрій III. Другет і неуспішна Краснобрідьска „унія“ в р. 1614*

1. – 5. стор.

• ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: *Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (9)*

5. – 9. стор.

• Інж. Іван ФРИЦЬКИЙ: *Александр Павлович – єго жылот і одказ про сучасность*

10. – 13. стор.

• ПгДр. Кветослава КОПОВА: *Словник Александра Павловича і сучасна русиньска лексика*

13. – 17. стор.

• ПгДр. Кветослава КОПОВА: *По третій раз наставлене глядило*

18. – 20. стор.

• Мґр. Алена БЛЫХОВА: *Книжка з незвычайно интересным обсягом*

20. стор.

• ПгДр. Станіслав КОНЄЧНИ, к. н.: *Карпатьскы Русины в періоді дуалізму і Юлій Ставровскый-Попрадов*

21. – 23. стор.

• *Взникло нове конзорціум*

23. – 24. стор.

красно бісідують по русиньскы). За коротких 6 років діяльства єзуїтів на Гуменьскім панстві (пришли в р. 1608) барз добрі спознали практикы тых чуджінців а зато сі наповно усвідомили, што ся готовить. Знали єзуїтів і їх „робочій план“, же де ся указало холем двоє єзуїтів, самособов за асистенції крутых бандурів, было зле-недобрі а зіставав лем плач бідных людей... Народ порозумів, же єзуїты і теперь пришли до Красноброду ведно з по шыю озброєныма гайдуками переводити Русинів на латиньскый обряд, подобно як то успішно робили уж пару років в недалеім Гуменнім і околиці. То было причінов, чом спроба о тзв. „унію“ скінчила бунтом з наслідным розогнанєм 13 000 людей, котры в справедливім гніві (порів. Еф 4, 26; Ж 4,5; Мт 21, 12-13) протестовали проти переходу на латиньскый обряд. Бунт був притиснутый Друґетовыма вояками, котры спроваджали Крупецького і єзуїтів, а самотный грекокатолицькый єпископ Крупецькый, котрого на Гуменьске панство послав перемышельскый латиньскый єпископ Сеціньскый, був слабо поранений.⁶

Єпископ Атанасій Крупецькый – „одродилець“, родак з Галічі – послушний Друґетови і єзуїтам

Александр Крупецькый походив з визначной літовской родини. Кідьже єго родина в Літві была шляхтицького роду, перешла помірно скоро на латиньскый обряд. Зато був того обряду і А. Крупецькый. Тісно перед висвячінєм за перемышельского грекокатолицького єпископа ся формално постриг за василіаньского монаха і прияв монашеске мено Атанасій. Такой був метрополитом Іпатієм Потієм 20. юна 1610 р. висвячений за єпископа. Перемышельскы грекокатолицькы вірници го по праву не прияли за свого і докінця го не пустили ани до єпископской резиденції. Єпископом був у роках 1610 – 1652.⁷

Атанасіови Александрови Крупецькому не зіставало ніч інше, як глядати притулок у містных латиньскых шляхтичів: кідь не в Польщі, так в Австрії... І так ся Крупецькый

року 1614 зъявив на Гуменьскім панстві...

Тенденчый опис подій з року 1614 очами латиньскых єзуїтів

Сучасный визначный словеньскый професор історії (Ондрей Р. Галаґа) раз при якійсь нагоді (в притомности автора той публікації) повів таку велику правду: „*В історії мають правду все вітязы... і біда переможеным...*!“

По історичных подіях скоро все зістає лем інтерпретація вітязів а вшыткы погляды і факты переможеных суть з історії вітязами немилосердно выґумованы. Подобно є то і з подіями з року 1614 в Краснобрідьскім монастирю. Маме історичны інформації лем з боку латиньскых єзуїтів, котры были підпорованы озброєныма гайдуками (двараз католицькым цісарєм на смерть одсудженого і помилованого) ґрофа Юрія III. Друґета. Не маме інформації з протилежной стороны, т. є. з боку грекокатоликів переможеных – невольників-Русинів.

Прямый свідок – єден з двох притомных латиньскых єзуїтів⁸ нам зохабив свою верзію – добовый опис того, што ся стало в Красноброді на одпуст *Сошествія* Духа Святого року 1614:

Жебы было легше припарадити новый храм і приготувити новы річі на висвячіння, сам єпископ Атанасій Крупецькый розказав, жебы люде дочасно вышли з церькви і жебы ся заперли двері. Він зістав у церькви, приказуючі тым, што храм припараджовали. В тім моменті ся вонка замішали міджі людей вышеспомянуты недоброжычливці Унії і зачали притомных людей нагваряти проти єпископови, і як кібы їм одберав стары права і обычаї і як кібы ай теперь їм бранив ся молити перед милостивым краснобрідьскым образом Божой Матери.

Не было треба много бісіды, жебы ся атмосфера выострила. На то зачали дакотры бухати на двері, выжадуючі їх такой отворити. Єпископ, не розуміючі зміні ситуації, зднука одповідав, жебы почекали, же іщі не є вшытко готове. Люд, нагварений дакотрыма свяще-

никами, ся не дав пересвідчити і успокоїти. Дакотры насилно выломали двері і шмарили ся на єпископа, який кідь збачів розгнівану масу людей, утік до закрістії і замкнув за собов двері. Нагварячі бігли вонка к окну а через нєго метали дну каміня ай стріляли із шіпами, также бы бідного єпископа могли ай забити, кібы, як говорить прямый свідок, міджі тым Юрій Друґет не послав своїх вояків, абы засягли і vysлободили єпископа. Вояцы распорошыли масу і закровавленого єпископа вывели вон.

Нагварячі ся міджі тым розышли до околитых лісів а часть народа із своїма священниками одышла, также з готованой славности не было ніч.

На другый день Атанасій Крупецькый высвятив церьков і прияв зъединіння тых найвірнішых, але была їх маленька жменька. У своїй проповіді перед притомным Друґетом і остатніма публічно одпустив тым, што му укривдили, а пак, указуючі на своє пораніння, повів: „*Тота кров ный вам буде доказом того, як тримлю в почливости єдноту з католицьков Церьков, за котру єм готовый положить свій живот...*“ Єпископ Крупецькый ся на то скоро вернув до своєї єпархії...⁹

Цілу уведжену справу латиньскых єзуїтів треба брати з великов резервов, што выпливать з того, же закрістії при візантських церьквах ся ніґда не будовали (збесчестили бы церьков).¹⁰ Будують ся, або ліпше повіджене додаточно ся прибудовлюють к церьквам під неґативным латиньским впливом аж в сучасности. Не треба але забивати, же высшеуведжена подія ся одограла року 1614! Закрістія в Краснім Броді (ани у фарьській церькви, ани у монастирьській церькви) доднесь не є!!! Зато ціла справа з пера латиньскых єзуїтів є писана – зманіпулована чоловіком, котрый не додав правдивы інформації!

Краснобрідьскый бунт (1614) захранив чудотворну ікону

Причінов краснобрідьского бунту, котрым ся скінчила спроба заложити „унію“ і котрый описують вшыткы енциклопедії 20. ст., была

в реальности Краснобрідська чудотворна ікона Богородиці, котру хотіли єзуїти знічити (цітація з добовой справи єзуїти: „Якобы ай тепер їм сперав молити ся перед милостивым краснобрідським образом Божой Матери“), жебы так могли златинізувати русинське жытельство без сліду.

Повстання Габрієла Бетлена, Юрій III. Друґет утікати до Польщі

За пять років, р. 1619 вибухло нове протиґабсбурьське повстання Габрієла Бетлена (1580 – 1629) а перед ёго нападом на Гуменне Юрай III. Друґет утік до Польщі на свій град Лашкі при Перемышлї. З Гуменного втекло до Польщі ай 14 латинських єзуїтів. Была то як кібы кара Божя за кривды зроблены в 1614 р. на св. краснобрідським одпусті на Русаля „місіонарями“ єзуїтами і їх одхованцём ґрофом Друґетом. По одході єзуїтів собі старовірці-ґрекокатолици выдыхли.

Єзуїты ся вернули до Гуменного аж за десять років (по смерти Габрієла Бетлена) в роках 1629 – 1630. Року 1643, кідь выпухло далше протиґабсбурьське повстання Юрія I. Ракоція (1593 – 1648), єзуїты зась з Гуменного утікали... а старовірці-ґрекокатолици ся могли зглубока надыхнути... Кідь Юрій I.

• Габрієл Бетлен (1580 – 1629) – главный неприятель Юрая III. Друґета.

21. I. RAKÓCZY GYÖRGY FEJEDLEM ARCKÉPE.

• Юрій I. Ракоці (1593 – 1648), вдяка якому была перерушена насилна зміна ґрецького обряду на латинський на ёго Гуменським панстві.

Ракоці добив Гуменне, року 1644 дефінітивно розбив околиты грады Ясенов і Бреков. По році 1645 ся єзуїты зась до Гуменного вернули, абы переводжовали ґрекокатоликів на латинський обряд...

В Польщі Юрій III. Друґет наяв 9 000 запорозьких козаків і зась ся з тов на тогышні часы величезнов озброєнов силов вернув на северо-выход Угорщину. Габрієл Бетлен уж тогды обколесив Відень. Юраёви III. Друґетови ся подарило перемочи Бетленове войско, котре вів Юрій I. Ракоці при Кошіцях. Друґет але зачав немилосердно нічити маетки Бетлена і Ракоція..., а тым принутив Габрієла Бетлена, абы перестав нападати на Відень і стягнув ся назад. Міджі тым цісарь дістав підпору і повстанці з ним мусили выїдновати...

Рік 1620 – Юрій III. Друґет – отравлений на своїм граді

Суть то пророцькы слова Святого письма: „Хто з чім зґрішить, тым буде ай покараный“ (Мудр. 11, 16-17). І на іншій місті ся говорить: „Хто з яков зброёв боює, таков і загине“ (порів. Мт 26, 52; Зй 13, 10; Єр 15, 2). 21. юла 1620 року умер як 37-річний Юрій III. Друґет на наслідкы отровы, што ся стало

на ёго властнім замку в Лашкі в Польщі.

За чудных подій были отравлены і ёго родинны сокове і прямы конкуренты у світській славі і моци: стрыко з другого покоління Валентин I. Друґет (1609) і стрычаник (братранець) з третёго покоління Штефан VI. Друґет (1612), отравлений був і він (1612), котрый їх отравлєня якбач особно наінтриґовав або ся одбыли з ёго холем непрямым сугласом.

З дівков кровавой врагінї А. Баторіовой (Катеринов) мали доведна троє дітей: дівка Алжбета (назвали ю на честь ей бабкы – кровавой Алжбеты Баторіовой) ся выдала за барона Ладіслава Ревая (умер року 1667); друга дівка Марія ся выдала за Юрія Сечія, а продовжователём роду ся став єдиный сын Ян IX. Друґет (1609 – 1645).

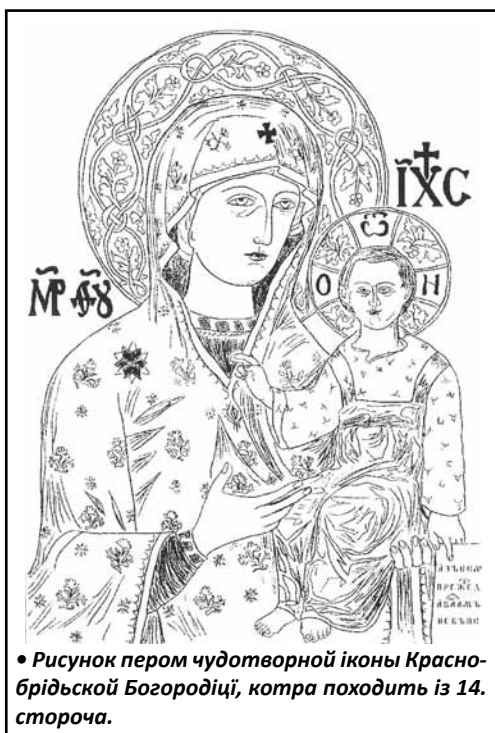
На політичній сцені був у Микулові занедовго, 31. децембра 1621 року, підписаний мір міджі повстанцями і цісарём.

Тілесны остатны Юрія III. Друґета єзуїты принесли до Тырnavы і зо славов поховали в храмі св. Миколая, де лежать доднесь і чекають не лем на страшный суд, але і на археологів і екзгуматорів, жебы становили сорту отровы, од котрой скінчив їх властник. Єзуїты го поховали у своїй церькви з лояліты, як к своему одхованцёви, великому меценашови і хранителёви. В тій істій церькви пізніше поховали ёго жену Катерину, род. Надаждіову (дівку кровавой ґрофкы Алжбеты Баторіовой).¹¹

З ґрекокатолицькой чудотворной іконы – римокатолицька „milostivá“ соха?

Стоїть вопрос, же што бы ся стало з ґрекокатолицьким путницьким містом в Краснобрідським монастырю, як і з Краснобрідськов чудотворнов іконов Богородиці, кібы тзв. „унія“, т. є. переход на латинський обряд, ся в Красноброді року 1614 подарила.

Індіцію одповіді находиме у высшеуведженій єзуїтській справі з р. 1614: „... Якобы їм (Крупецький рука в руці з єзуїтами) одбєрали стары права і обычаї (= кіріломефодьскый

• Рисунок пером чудотворной ікони Краснобрідської Богородиці, котра походить із 14. стороча.

грекокатолицький обряд), і якби ай тепер їм сперав молити ся перед милостивим краснобрідським образом Божой Матери...“ Якбач, як із самого цитату і інших істочників виходить, в тот осудный день на одпусті Сошествія року 1614 ся єзуїты з Крупецьким снажили під даяков причінов вымінити стародавну грекокатолицьку ікону і нагородити єй латиньсков сохов...!, наслідком чого ся люде збунтовали.

Подобно то латиници зробили пізніше в Шаштїні на югозападній Словакії при Братїславі (але поучены краснобрідськыма подїями, зробили то намного інтелігентніше) з тамтышнєв грекокатолицьков чудотворнов іконов Богородиці страдалной Матери, котру вымінили за латиньску, тзв. „milostivú“ соху, абы грекокатоликам, з котрых ся міджі тым стали тзв. римокатолици, не зістав ниякий спомин, слїд, ани памятка на то, же даколи вообщє были грекокатоликами¹² (в польській Ченстоховій латиници то рішали мірніше: не знічили візантську чудотворну ікону і не вымінили єй за соху, але лем жовтов фарбов затерли єй фон, на котрім были візантськы старославянськы написы в кіріліці). Візантська чудотворна ікона, хочьбы не знати яка была чудотворна, мусила в Шаштїні впасти ведно із своїма людми. Латинізація і чуджій

латиньський обряд (нова віра) є в другім тисячрочу нашого літочіслїня высше Бога, веце як віра і справедливость.¹³

В Шаштїні то было зроблене інтелігентіше, як в Краснобродї, не нараз, але помалы, поступно, з чувством, почас пару довгих десятиріч. Кідьже каждая лож має короткы ногы, єзуїтів прозрадили їх властны книги. Высшеуведжене конштатованя доказують, наприклад, такы добовы єзуїтськы книги, як: G. Jankovich, *Nova Hwězda Vherske Kraginy, To gest: Neyswetegssý Božj, a Bolesti Matka Maria, W milosti plném Ssassyńském Obrazu pri koncy wekuw Zázračná...*, W Trnawě, w Impressy akademické Societ. Jesu 1751, 393 с.; A. Jordánsky, *Krátki Opis Milostíwch Obrazow blagoslawenég Panni marie Matki Božég, ktoré v Kráľowstve Uherském, a w patricích k němu Částkách, a Kragkách weregně sa ctá*, W Prespurku, písmem Belnaiho Dedičů, 1838, с. 24-29; J. Matejka, *Pútník Mariánski. Počátek Obrazu zázračného Blagoslawenég Panni Marie Sedmibolestnej Sassčinskég w Uhorskég Kragiňe, w Stolici Nitránskeg, hodnowerňe wkladagjci. Na žádost bohabognich Ctítelów Blahosl. P. Marie na swetlo widani*, Nakladem Felixa Wachtera, Trnava, 1843, 86 с.; J. Matejka, A. Radlinský, *Pútník Mariánský pred milostivým a zázračným obrazom preblahoslawenej Panny Marie Sedmibolestnej Šassčinskej. Pôvodne sostawil... Druhé vydanie, ktoré príležitosti tristoročnej pamiatky ctenia tohože zázračného obrazu nektorými k tejto pamiatke wzťahujúcimi sa dodatkami opatril a doplnil Dr. Andrej Radlinský, fárar kútsky, W Skalici, 1864, Písmotiskom a nákl. Fr. X. Škarnicla Synow, 116 с.; J. Matejka, A. Radlinský, *Cesta Mariánskeho Pútnika, ktorú z príležitosti ctenia zázračného obrazu blahoslawenej Panny Marie Sedmibolestnej Šassčinskej dľa písanej latinskej pôvodiny preveleb. P. Jozefa Matejky, farára gbelského, vystavila a v slovenčine vydal Dr. Andrej Radlinský, farár kútsky, V Budíne, 1864, Písmotiskom Martina Bagó, 111 с.*¹⁴*

Рік 1646 – тзв. Ужгородська „унія“

За 32 рокы – **24. апріля 1646 року** ся одбыла тзв. Ужгородська „унія“. Єй офіціалным покровителєм був тогды лем 13-річний Юрій IV. Друґет (жив у роках 1633 – 1661). Каждому є як сонце яснє, же за тринадцятьрічним дїтваком мусив дахто стояти. Правов покровительков была єго мати, баронка Катерина Друґетова, роджена Якушічова, родна сестра тогдышнього яґєрьского латиньского єпископа **Юрія Якушіча де Орбова** (жив в 1609 – 1647 рр.), котра тогды необмеджено пановала над Гуменьським і Ужгородським панством намісто свого неповнолітнього тринадцятьрічного сына.¹⁵

• Юрій IV. Друґет (1633 – 1661) мав у році 1646, кідь ся підписовала Ужгородська унія, лем 13 років.

Ужгородську унію підписало 24. апріля 1646 р. (на сято Юря подля латиньского календаря, подля грекокатолицького бы то мало быти 23. апріля) з нагоды милой родинной славы менин римокатолицького ґрофа Юрія IV. Друґета і римокатолицького яґєрьского єпископа **Юрія Якушіча** в Ужгороді за высокыма мурами замку – 63 священників. Позераючи на то, же в тім часі в Мукачовській грекокатолицькій єпархії діяло коло 650 ці докінця аж 1 000 священників, унію підписала лем незначна часть духовенства. Подля справи остригомского латиньского архієпископа-прімаса

ґрофа Юрія Ліппая де Зомбор (прімасом був у роках 1642 – 1666), року 1650 было так „зъєдиненых“ аж 100 священників, р. 1652 коло 200, р. 1654 уж коло 400... шырїня тзв. „унїї“ было дякуючі Божій Прозрелности але гамоване, скоро перешкодзоване на тых територіях великої грекокатолицької Мукачовської єпархії, котры ся находили під панованєм калвіньского Ракоція.¹⁶ Тото властно захранило грекокатоликів, же екзистують доднесь на території бывшего Гуменського і Ужгородського панства. З тых, котры перешли на „унію“ в Ужгороді року 1646, vznikла основа на витворїня днешнього Кошицького римокатолицького архієпископства.

(Із словацького языка переложила ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА)

Позначкы:

1 Римокатолицьке єпископство в Перемишлї было заложене уж попри екзистуючїм грекокатолицькїм аж р. 1384, а і то перевзятем наперед грекокатолицької церкви св. Миколая Мирлікійского Чудотворця (порівн. Б. І. Балик, „Церква св. Миколая в Перемишлї в XIV ст.“, *Богословія*, Рим, 50 (1986) с. 21-66) а в р. 1412 під покровительством польского крала была грекокатоликам в Перемишлї одобрата ай їх красна мурована катедрала посвячена Народжіню св. Іоанна Хрестителя а містный латинський єпископ до нїй перенїс сцїй центр. При тїй нагодї був з грекокатолицької катедралы вышмареный нелем іконостас, але, што є страшне, ай кости помершых грекокатолицьких єпископів і містных українських войводів, (порівн. Б. І. Балик, „Відібрання від Русинів катедральної церкви в Перемишлї в 1412 р.“, *Богословія*, Рим, 49 (1985), с. 49-88); В документах даного часу суть грекокатолици означованы за невірників і шїзматиків, бо не

хотїли прияти латинський обряд; Екзистенцію грекокатолицького єпископства в Перемишлї і перед Брест-Літовсков унію доказує була папы Інокентія VI. з 18. януара 1353, в котрій потверджує за перемышельского грекокатолицького єпископа свого „Dilecto filio Nicolao Rutheno“ – любезного сына (самособов же в духовнім слова змыслї – позн. ред.) Николая Русина, (порівн. А. Welykyj, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I, Roma, 1953, с. 76-77); Наперед обидві єпархії – грекокатолицька екзистуюча скоро од кіріломефодьских часів (од 9. ст.) і нова римокатолицька коекзистовали коло себе, притім римокатолицька при своїм умелїм зродї не мала нияких вірників. Потім на основі 9. конституції IV. Латеранського концілу, грекокатолицька єпархія была підряджена латинській. Днесь (на зачатку 21. ст.) в Польщі, дякуючі споминаному, уж грекокатоликів скоро нїт.

2 „... ad confirmandos in unione suos subditos...“, (A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, III, Romae, 1863, с. 357; В. Гаджера, „Додатки к исторїи Русинів и руських церков в був. Жупѣ Земплинской, VII. Стан церковей по вмертю королѣв Арпадовичѣв...“, *Науковий зборник Товариства „Просвѣта“ в Ужгородѣ*, Ужгород, 1931-1936, с. 28; А. Пекар, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, I, Рим, 1967, с. 24).

3 Порівн. Г. Кинах, „Посищенє мараморських монастирів 1749 р“, *Analecta OSBM*, Жовква, II, 1-2 (1926) 105; В часописі *Eperjesi lapok*, ч. 26, с. 1-2 з 1909 р., в котрім ся детално описує ход василіанського собору в Краснобрідьскім монастирю ся ани не споминать „Красный Брід“, але все лем „Nagymonostor“... З того виходить, же в добовий мадярчинї ішї і зачатком 20. ст. Краснобрідьскый монастирь був знаміный під назвов „Nagymonostor“ (т. є. в перекладї Великий Монастирь), а не Краснобрідьскый монастирь. Колись (ішї перед 17. ст.) то мусив быти барз славный і великий монастирь, што до розлогы і кількосты василіанських монахів.

4 Якбач, всемогучі Друґетовы го загубили.

5 Може послідній монастирьскый єпископ-архімандрита Красноброду був з Красноброду одставлений якраз при выпалїню Краснобрідьского монастиря в 1603 р. гуменським протестантським вельможом

Валентіном І. Друґетом (пановав у Гуменнім в роках 1599 – 1605) або правдоподібніше єго наступцєм – Юрієм III. Друґетом (1605 – 1620).

6 Попів. *Litterae Societatis Jesu annorum duorum 1613-1614*, Lugduni, 1619, с. 149-153, тиж М. Lacko, *Unio Užhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Rím, 1955, с. 47-48; А. Пекар, *Нариси Історії Церкви Закарпаття* I, Roma, 1967, с. 24-25.

7 Порів. А. Пекар, „Іпатій Потій – провісник з'єдинення“, *Analecta OSBM*, Roma, XV (XXI) (1996), с. 227.

8 Лацко уводить, же то єден з єзуїтів, котрый був сполочником Крупецького, (сfr. *Litterae Societatis Jesu annorum duorum 1613 - 1614*, Lugduni 1619, с. 149-153, порівн. М. Lacko, „Užhorodská Unia“, *Most*, Cleveland, 3-4 (1959), с. 4-5); При гляданю фонтів ся єзуїта Лацко наїсто іншпіровав історію написанов василіаном Іоаннієм Базиловичом: *Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits...*, II. Cassoviae, 1799, с. 177-178. Базилович споминать того єзуїту і єзуїтський писомный істочник: „Josephus Juventius *Historiae Societatis Jesu*, Parte V. Tomo posteriori pagina 399. ad Annum 1612“.

9 Опис спроби з'єдинити ся з Римом є од єзуїты М. Lacka, „Užhorodská Unia“, *Most*, Cleveland, 3-4 (1959), с. 4-5, од Лацка тот опис перевзяв ай А. Пекар, *Нариси Історії Церкви Закарпаття*, I., Roma, 1967, с. 24-25.

10 Позерай G. A. Timkovič, *Ikonostas a jeho Teológia*, Prešov, 2004, с. 31.

11 Подробный животопис Юрія III. Друґета позерай в: Š. Lenčič, *Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného*, Humenné, 2003, с. 92-106.

12 Позерай 956-сторінкову книжку Vladimirus de juxta Hornad [J. V. Timkovič], *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Košice, 2004.

13 Попів. *Naša národná svätýňa – Bazilika v Šaštíne*, Trnava, 1990.

14 Деталніше о інтригах і політичній ситуації почас підписованя Ужгородської унії позерай: Vladimirus de Juxta Hornad [J. V. Timkovič], *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Košice, 2004, с. 474-491.

15 Попів. М. Lacko, „Užhorodská unia“, *Most*, Cleveland, 3-4 (1959), с. 13.

16 Попів. Vladimirus de Juxta Hornad [J. V. Timkovič], *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Košice, 2004, с. 477-478.

ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університэ в Пряшові

Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (9)

Нове народне возроджіня Русинів по році 1989

„Перестройка“ в Советьскім союзї од року 1985 ся стала визначным імпульсом на здоляня цілосполоченьской стагнації і в условіях Чеськословеньска. Принесла політику економічних реформ і демократизації общества, котру зачало реалізовати нове веджіня Комуністичной партії Советьского союзу на челї з Михаїлом Сергеевичом Горбачовом. З погляду русиньской народностной меншыны

найіншпіративнішов была критика недостатків з области рішаня народностных вопросів у Советьскім союзї. Як сьме уж спомянули, подобны (адміністративны) методы рішаня народностного вопросу были аплікованы і на Русинів в Чеськословеньску, котры наслідком того на кінцю 90-х років 20. ст. стояли перед тоталнов асиміляціов.

Передновембровый конзервативный режим в Чеськословеньску репрезентовало „непружне веджіня Централного комітету Комуністичной партії Чеськословеньска,

котре ся снажыло заховати тоталітну сістему і не узнавало ниякы компромісы. Проти odporцям і дісідентам штат поужывав репресівны органы".¹ Таков політичнов ситуаціов був выразно лімітований і народностный живот „Українців (Русинів)". „Народностны права в основі ся зредуковали на сферу културы, підпорочкой котрой ся мали закрити недостаткы в поставліню меншыны, але тыж неясности в кардінальных вопросах ей далшого розвою".² Отворити уведжены, довгий час нерішены, вопросы народной екзистенції Русинів было мож аж наслідком новембровой революції в році 1989.

Од року 1989 Русины зась пробують найти, респ. укріпити, свою народну ідентичность, зачінають вести далшый бой за народну еманципацію. Поновембровы федералны і республіковы органы на Словеньску тот процес привітали і в основі го підтримовали. Але народностну політику до якоїсь міры компліковав і комплікує доднесь не все достаточно выяснена позиція к етніції выходославянського жительство северовыходного Словеньска, котре ся голосить к русинській або українській народности. Жебы сьме были обективныма, мусиме додати, же самоідентифікачний процес міджі Русинами на куртый чав ожывив і третю, карпаторуську народну орьєнтацію, котра на зачатку русиньского ревіталізачного процесу ся явила як єдна з ліній русиньской орьєнтації.³ Зачаткы їх взаємной розлуки ся вяжуть наперед зо списованєм жительство в р. 1991, коли сімпатизанты карпаторуськой орьєнтації проявили неспокойность з тим, же в листах списованя попри русинській і українській народности не была уведжена і народность карпаторуська. Розлука ся ускорила у звязи з настолюванєм вопросу кодифікації русиньского языка з боку Русиньской оброды, на розділ од котрой сімпатизанты карпаторуськой орьєнтації рекомендовали, жебы русиньске і українське жительство на Словеньску ся вернуло ку вжываню російского літературного языка.⁴

Карпаторуська орьєнтація має од половини 90-х років 20. ст. міджі людьми русиньской і української народности на Словеньску лем периферну позицію. Має малу членську базу і не організує нияку визначну роботу. Дакотры з ей членів перешли на позиції русиньской орьєнтації і стотожнили ся з ей програмом, бо собі усвідомили нереалну перспективу карпаторуськой народной і языковой орьєнтації міджі містныма людьми по р. 1989.

Вирішальний вплив на жительство северовыходного Словеньска по новембрі 1989 мають дві лінії, які преферують розділны народностны орьєнтації: русиньську і українську. Обидві „ся голосять к праву на народну еманципацію, на повнокровный народный, політичний і културный живот, бо обидві ся чують, а не неправом, штиридцятьрічним тоталітним періодом пошкоджены і укривджены, без огляду на то, же дакотры експоненты української орьєнтації з режиму профітовали, далшы были пронаслідованы а іншы політично і народно скламали".⁵ Зменшіня кількості русиньского і українського жительство за штиридцять років панства комунізму веце як о половину было

лем єдным з визначных моментів, указуючих на потребу трансформацій приступів к рішаню народностного і языкового вопросу того жительство так з боку штату, як і самого етніка, котре ся стало активным субєктом цілосполоченських змін.

Свою наростаючу неспокойность з українськов орьєнтаціов проявили окремы културны активісты Русинів і перед роком 1989 – в спорах навколо выдаваня дакотрых публікацій в говорівім языку містного жительство. Дотыкали ся выдаваня набоженьських текстів про потреби грекокатолицьких парохій з перевагов по русиньскы бісідуючого жительство і пасторачной практики в материньскім языку. В тім часі то были скоріше лем ізолованы снагы поєднх людей.

Організований русиньський рух ся сформовав аж кінцєм рока 1989, коли vznikли русиньскы културны організації в Польску і на Україні. В далшых двох роках vznikли русиньскы організації в кождім штаті, де Русины жыють (кус пізніше в Румуньску і в Хорватьску): *Общество карпатських Русинів* на Україні, *Русиньска оброда* на Словеньску, *Стоваришыня Лемків* у Польску, *Сполочність приятелів Підкарпатської Руси* в Чеській республіці, *Руська матка* в Югославії, а таксамо *Організація Русинів* у Мадярьску, т. є. в штаті, де ся предпокладало, же Русины заникли наслідком асиміляції іщі кінцєм 19. ст. Окрем того, попершыраз од кінця другой світової войны зачали виходити новинкы і часописы в русиньскім языку: *Русин* і *Народны новинкы* на Словеньску, *Подкарпатська Русь* на Україні, *Бесіда* в Польску, *Руске слово* в Югославії і *Русиньський живот* в Мадярьску.

Незалежно од назвы організації і штату або місця вознику, їх главне посланя было єднаке і виходило зо штирех основных принципів:

1. Русины суть народностев або народом і (з вынятком бывшой Югославії і насилу перестягованых груп у Польску) жыють мінімально од раннього середньовічя як первістне жительство в долинах Карпат;

2. Русины не належать ани к українській, ани к російській, ани к польській або к словенській народностній групі, але творять окрему, самостатну выходославянську народность;

3. Русины як окрема народность суть пересвідчены о потребі мати свій властный кодифікований списовный язык, сформований, респ. выбудованный, на базі діалектів, якими говорять;

4. Русины повинны мати тоты самы права, як другы народностны меншыны в даных країнах, то значить і право хосновати свій материньський русиньський язык в пресі, радіу, телевізії, в културных інституціях, а насамый перед в школах.⁶

Політичний рух з кінця рока 1989 в Празі од самого зачатку нашов одзвєв тыж у Русинів на северовыходнім Словеньску і змобілізував їх сили – як уж дакількораз перед тым в подобных історічных переломных ситуаціях – на оборону своєї народной і языковой достойности. Уж 26. новембра 1989, то значить лем 10 днів по визначных подіях у Празі, возникла в Пряшові *Ініціативна група*

русинів-українців за перебудову, яка такої на першому мітингу виголосила, же „народностный вопрос Русинів в Чесько-Словенську нігда дефінітивно вирішений не був“.⁷ Доказом того був 20. януар 1990, коли був до Пряшова в напнятій атмосфері скликаний миморядный зъезд *Культурного союзу українських трудящих* за участі делегатів містных організацій КСУТ, репрезентантів многих русинських сел северовыходного Словенська, представителів обидвох церквей выходного обряду – православної і грекокатолицької, і інших інституцій участных на розвою культури русинського етніка.

На зъезді дакотры делегаты, главно з Міджілаборець і околїці, остро одсудили минулый період українізації „як найтемнішу сторінку нашої історії“,⁸ твердо жадали скінчити з українізаціою як продуктом тоталітного комуністичного режиму і в тім контексті жадали ліквідацію української організації КСУТ і створіння нової русинської організації. Но зъезд не приніс Русинам успокоюючі вислідки, котры чекали як сатісфакцію за минулы десятки років їх народностной і языковой негачії. Наспак, народностну ситуацію, наперек силным протестам, скомпліковав резолюціою о заведжіню нового етніміу на означіння жытельства северовыходного Словенська – *Русины-Українці*. Тот етнімім ся став частів нової назвы трансформованого КСУТ-у – *Союзу русинів-українців ЧСФР*. Таке рішіння зарівно сігнализовало факт, же організація з новов назвов у новій ситуації не планувала одступити зо старых позицій.

Реакціою на даний факт было сформованя нового обчанського здружіня на русинській платформі під назвов *Культурный рух Русинів* у Міджілабірцях. Їго робота выходила з таких програмовых цілів: возроджіня Русинів як самостатной народности і створіння русинського списовного языка на основі діалектів лабірського регіону, котрый як повинный предмет бы ся учів у 1. – 5. класах основных школ.⁹

О проблемі створіння списовного языка про Русинів як о єднім з найвызначнішых в тім „третім русиньскім народнім возроджіню“¹⁰ ся живо діскутовало уж при тзв. округлых столах. Вислідком тых діскузій было, же по трансформації друкованого органу ЦК КСУТ, тыжденника *Нове життя*, на „тижневик русинів-українців Чехословаччини“, веджіня редакції по многих жадостях читателів, подобно як в році 1967, од фебруара 1990 обновило выдаваня двох сторінок в говорівім языку Русинів під назвов *Голос русинів*. Пестрость русинських діалектів, нараз офіціално презентована в тім періодіку, стала ся силным імпульзом к приправі єднотных правописных норм.¹¹

Рішати вопросы кодифікації языка выжадовала і пасторачна практика в грекокатолицьких парохіях з перевагов русинського жытельства. Дакілько русинських грекокатолицьких священників уж довше авізовало таку потребу, главно у звязи з переходом грекокатолицької церкви в 70-х роках 20. ст. на словенський язык в літургії і в пасторації. З потреби дати русинським грекокатоликам алтернатіву к пасторації в словенським языку іщі у

80-х роках 20. ст., група грекокатолицьких священників на челі з о. Франтішком Крайняком з Міджілаборець сформувала малу языкову комісію і приправила на виданя дакілько церковных книжок в говорівій бісїді Русинів – подля властных правописных норм.¹² Тоты пізніше (в р. 1990) в інтересі координованого поступу на языковім полю запропонувала хосновати і редакції *Нове життя* в Пряшові, на основі чого отворила діскузію о подобі будучого русинського правопису.

Зачінаючі роком 1990, обновлюють ся полеміки о языку і з языковим вопросом звязаным проблемом народной ідентичности Русинів, характерістичны про міджівойновий час. Дінаміку і ціленость набирають по трансформації лабірського *Культурного руху Русинів* на організацію цілословенського характеру з назвов *Русиньска оброда* (25. марца 1990) з центром в Міджілабірцях. У своїм штатуті, опублікованім у першій числі часопису *Русин*,¹³ *Русиньска оброда* сформувала основны цілі своєї роботи: „*Пропаговати культуру, звыкы, традиції, історію у своїм властнім языку, формов культурно-освітної роботи, новинок, розгласу, телевізії і под.*“¹⁴ В наслідній *Декларації* адресовала принципалны жадости штатным інституціям, реалізаціою котрых бы ся мало в згоді з уставов забезпечити: рівноцінне поставління Русинів з іншыма народностями, рівноцінна уровень русинського языка в порівнаню з іншыма языками вживаныма в ЧСФР, а в першій ряді створіння условій про заведжіня русинського языка до школьської сістемы на території компактно заселеній Русинами.¹⁵ Потреба кодифікації русинського языка ся найвече підкреслювала у звязи зо заведжінем материнського языка Русинів до дакотрых сфер жывота, главно до медіалной і школьської.

Народно-еманціпачный процес Русинів выкликавав з єдного боку евфوریю зо слободы і надію на зміну дотеперішньої позиції того етніка міджі народностными меншынами в штаті, з другого боку – розпаки, главно в кругах ученых української орьєнтації, котры в тім часі уж были мінімально штири десятки років інституціоно сатурованы і з підпоров штату – подля советського моделу – шырили в Чеськословенську українську ідею. По зрушіню ведучой силы Комуністичной партії Чеськословенська в штаті, котра довгий час гарантовала розвой української народностной меншыны, репрезентанты той етнічно-языковой і культурной орьєнтації із зрозумілых причін одмітали ініціативы звязаны з розвиваючім ся народноідентіфікачным процесом Русинів і з приправов норм нового списовного языка. Їх перший проект опубліковали *Народны новинки* уж в році 1992.¹⁶

Перед роком 1989, як і по нїм, українська інтелігенція была пересвідчена, же подобны ініціативы, екзистуючі і в минулости, суть „уж пережыты експерименты, одсуджены на неуспіх... непотрібны... неправильны... шкодливы...“ якы „внесуть хаос до школства і культурного жывота, з котрого выход буде єдиный – переход на списовный словенський язык“.¹⁷ Реакції

ДЕКЛАРАЦІЯ

ЗО СВЯТОЧНОГО ВИГОЛОШІНЯ
КОДІФІКАЦІЇ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВЕНЬСКУ

Русини на Словенську не могли довгі роки офіційно уживати свій материнський язык, розвивати го і довести аж до такой подобы, жебы ся го могли учіти діти в школах, жебы на нім могли быти выдаваны новинки, часописы і книжки, жебы на нім мож было слухати vysylanya з радія і телевізії, жебы на нім грав русинський театр і т. д. Переважна часть Русинів не приляла адміністративно наряджений український язык за свій материнський.

Але тепер, коли двері демократії, а тим і розвитку духовной культуры ся отворили намного шырше, выникла можность направити тоту кривду, зроблену колись на Русинах, вернути їм назад їх материнський язык і дати їм можность такого самого духовного розвитку, яку маюць остатні народности Словенської републіки. Тот довгочеканий день настав днес, коли можеме святочно выголосити:

Мы, представителі народностной культурно-сполоченської організації Русинів на Словенську - Русиньской оброды, котры сьме ся зышли ту, в главнім місті нашой країны, Словенської републіки, Братіславі, перед представителями Народной рады Словенської републіки, алады Словенської републіки, заграничними і домашніми гостями святочно декларуеме, же починаючі днешнім днём, наш русинський язык выголосуеме за язык нормативный, за язык кодифікований. Починаючі днешнім днём, русинський язык ся ставать літературным языком Русинів на Словенську.

Тото наше выголошіня докладаме научно обоснованым і реномованым лінгвістами підтвердженым описом графічных, правописных і языковых норм і средстве народного языка Русинів на Словенську, основными учебниками нашого языка, творами красной літературы і остатніми періодичными і неперіодичными выданнями.

Кодифікація языка є єдним з основных знаків літературности каждого языка. Кодифікований русинський язык нам дасть можность доказати, же в нім є выштыко потрібне на выражіня думок, чутя і надій днешнього модерного чоловіка, так як і в остатніх сучасных модерных языках.

Братіслава, 27. януара 1995 року

Координачный выбор
Русиньской оброды:

української інтелігенції были спроваджаны высміхом і дегонестаціов першых кроків русиньских активістів у сфері языка, якы означовали за „народностну нетактность“.18 Доказовали, же русинство не є ніч інше, як „політично іншпирована... антиісторична... антинаукова одхылка“,19 вытікаюча „з давно пережитой мадяроньской інтригы“.20 В полемічных статях навколо ново-сформованой антагоністичной пары „український язык – русинський язык“ доміновали емоції, причім діскузія ся звернула скоріше на політику і не вела к ядру проблему, т. є. к властным лінгвістичным проблемам – глоттогенезы і сучасного ставу языка.

Одповідєв прихылників русиньской орьєнтації на такы аргументы была приправа на выдання публікацій, котры бы послужыли як основа про выголошіня кодифікації русиньского языка, а сучасно крокы к інституціоналізації той одборной работы. У звязи з тым все частіше резонувала думка створити научну інституцію, задачов котрой бы было вирішити принципіальны вопросы перед зачатєм процесу кодифікації. У медіях ся найчастіше споминала

катедра русиньского языка і культуры.

Наслідком неінтересу компетентных місць рїшати проблем інституціоналізації работы над кодифікаціов русиньского языка, главну ініціативу зато перевзяла найрепрезентативніша русиньска народностна організація – *Русиньска оброда*. Вызначну роль у тім процесі мав 1. Світовий конгрес Русинів, котрый був 22. – 23. марца 1991 в Міджілабірцях. В інтересі кваліфікованого рїшання русиньского языкового вопросу конгрес рекомендовав скликати кваліфікованых людей на міджінародный языковий семінар, на котрім бы ся обяснили теоретичны проблемы култівованя і штандартізації языка в условиях „малых народів“, а таксамо прияв бы ся практичний способ координачії работ у сфері „языкового менеджменту“ на основі аналогічных прикладів інших народів або країн.

1. Міджінародный конгрес русиньского языка²¹ за участи ученых, писателів, журналистів, священників і русиньских активістів з девятёх країн світа (Чеськословенсько, Польско, Україна, Мадярьско, Югославія, Швейцарія, Монако, Шведьско, США) ся одбыв 6. – 7. новембра 1992 року в Бардеёвских Купелях і дотепер є поважованый за єдну з найвызначнішых подій в процесі кодифікації русиньского языка. Окрем того, же ініціював сістематичну роботу над кодифікаціов в наступнім періоді, сучасно вирішив і дакілько серьезных вопросов, звязаных з концепціов кодифікації:

1. кодифікація русиньского списовного языка мала быти основана на **живій, говорівій бісіді Русинів**;

2. на основі **ретороманьского**²² моделу будованя списовного языка, каждый із штирёх русиньских регіонів (штатів) мав створити свій **властный варіант** списовного языка, оснований котрого ся мав стати найросшыреніший діалект на даній території;²³

3. графічнов сістемов русиньского языка мала зістати **азбука**.

Окрем того, перший конгрес русиньского языка знова підкреслив потребу научной інституції, яка бы зачатый процес кодифікації організовала, і апеловав на потребу штатной підпоры з боку ЧСФР і інших штатів, в яких жыють Русины, аргументуючі основными людськыма правами і правами народностных меншын в демократичнім обществі.

На основі ініціативы веджіня *Русиньской оброды* о два місяці пізніше (т. є. од януара 1993) Міністерство культуры СР выділило фінанції на роботу *Институту русиньского языка і культуры* в Пряшові,²⁴ який од свого vzniku служив як інтеррегіональный координачный центр работы кодифікаторів русиньского языка. Але наслідком зміненой політичної ситуації в році 1994 штат заставив фінанцованя інституту, што, природно, значіло пригатованя работы над кодифікаціов. Лем вдяка серьезному приступу людей з веджіня інституту і *Русиньской оброды*, розбігнуты работы ся не заставили цалком.

Хоць інститут діяв лем короткий час, выповнив поставлений ціль. Приправив основны матеріалы, якы послужыли про формалне выголошіня кодифіка-

ції русинського списовного языка на Словенську: правила русинського правопису, орфографічний словник, букварь і читанку, словник лінгвістичних термінів, тексти релігійної літератури, белетрії і публіцистики.²⁵ Святочний акт виголошення кодифікації русинського языка ся одбыв 27. януара 1995 в Братіславі і наперек зъявным пробам – з боку нежычливців з рядів української інтелігенції, експонентів бывшего режиму, ці докінця дакотрых штатных урядників – перешкодити ёго реалізації. Участь на нїм взяли дакотры визначны представителі културного, общественного, церковного, політичного і научного жывота штату, сімпатизуючі з народно-еманципачным процесом Русинів, респ. такы, котры мають якась одношіня к русинській народностній меншынї. По дакількомісячнім ваганю наконець штат заплатив часть фінанцій, выналожених на організованя міджінародного научного семінаря по святочнім актї виголошення кодифікації.

Можеме повісти, же тым актом ся сімболічно скінчила перша етапа работ над штандартизаціов русинського языка. Але нова сітуація русинський рух такой поставила перед нову, подля нас, омного тяжшу задачу – заведжіня нового списовного языка до розлічных сфер жывота Русинів на Словенську. Ішло главно о тоты сфери: літературна, медіална, конфесійна, сценічно-театрална, урядна і школьска. З погляду перспектївы народностного розвою Русины од самого зачатку свого „третёго“ возроджіня за найвызначнішу поважовали сферу школьску, т. є. заведжіня предмету русинський язык і култура до школьської сістемы Словенської републіки.

(Конець.)

Позначкы:

1 KONEČNÝ, Stanislav: Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu. In GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (Eds.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice : SvÚ SAV, 1997, с. 79.

2 Тамже, с. 79.

3 Становы Общества Русинів-Карпаторусів, статья 3.

4 Общество Русинів-Карпаторусів ведно з Обществом карпаторуських жен і з Обществом карпатських Русинів створили Асоціацію Карпаторусів, котра ся в р. 1996 діштанцовала од ініціатив русинської лінії, репрезентованой Русиньсков обродов. О тім поз. GAJDOŠ, Marián: Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procese transformácie spoločnosti (stav výskumu). In ŠUTAJ, Štefan (Ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, 2004, с. 147; GAJDOŠ, Marián: Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku v podmienkach transformácie spoločnosti. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.): *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice, 1997, с. 180-192.

5 Цїт. подля GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku...*, с. 147.

6 JABUR, Vasil': Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja. In DORULA, Ján (Ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodu po súčasnosť*. Bratislava, 2000, с. 191-192.

7 ЗОЗУЛЯК, Олександр: Перший крок Ініціативної групи. In *Нове життя*, XXXIX, ч. 48, 1. 12. 1989, с. 2. Переклад А. П.

8 Тамже, с. 2.

9 MAGOCSI, Paul Robert (Ed.): *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns and Ukrainians in their Carpathian Homeland and Abroad*. / МАГОЧИЙ, Павло Роберт (Ед.): *Тривалість регіональних культур: русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*. Нью-Йорк, 1993, с. 68.

10 О „третім русиньскім народнім возроджіню“ поз. MAGOCSI, Paul Robert: *The People from nowhere, an illustrated history of Carpatho-Rusyns*. Uzhhorod, 2006, с. 101-111 (або виданя той монографії в інших языках: русиньскім, словеньскім, українськім, польськім, румуньскім, хорватськім).

11 О зачатках процесу кодифікації русинського списовного языка на Словенську поз. ПЛІШКОВА, Анна: III. Соціолінгвістичный аспект. Пряшівска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004, с. 331-335, доповнене виданя з даякыма змінами 2007, с. 332-335.

12 Іщі перед кодифікаціов русинського списовного языка (1995) о. Ф. Крайняк выдав: *Малый греколатинський катехізм про русиньскы діти* (Пряшів, 1992), а на виданя з дакількома священиками і лаїками пририхтовав *Апостоли на неділі і свята цілого року* (Меджілабірці, 1999), котры вышли аж по кодифікації русинського языка, то значить з языкового боку были приспособены приятым правилам правопису.

13 Нулте цісло културно-хрістіанського часопису *Русин* в р. 1990 выдало Товариство Енді Варгола в Меджілабірцях.

14 Становы Русиньської оброды. In *Русин*, I, 1, Меджілабірці, 1991, с. 3.

15 *Deklarácia Rusínskej obrody*. In *Русин*, I, 1, Меджілабірці, 1991, с. 5.

16 ПАНЬКО, Юрій: Нормы русинського правопису. In *Народны новинкы*, II, ч. 17-21, 1992 (прилога *Народных новинок*).

17 ŠTEC, Mikuláš: *K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka*. Prešov, 1991; ШТЕЦЬ, Микола і МУЛИЧАК, Юрій: *Аналіз норм правопису т. зв. русинської мови*. Додаток до газети „Нове життя“, № 42, Пряшів, 1992. Переклад А. П.

18 КОВАЧ, Федір: *Наші національні парадокси*. In *Дукля*, 2, Пряшів, 1991, с. 28. Переклад А. П.

19 МУШИНКА, Микола: *Русинізм на антиукраїнській основі: перша книжка Русиньської оброды*. Пряшів, 1992, с. 1. Переклад А. П.

20 КОВАЧ, Федір: цїт. р., с. 28.

21 О 1. Міджінароднім конгресї русинського языка поз. MAGOCSI, Paul Robert – FISHMAN, Joshua: Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language. In *International Journal of the Sociology of Language*, 104, Berlin a New York, 1992, с. 119-125.

22 Ретороманський язык, респ. язык швейцарських Романшів (*Romansch, Rumantsch*), котрым бісїдує нецілых 0,6% жытелів Швейцарії, т. є. приближно 35 000 людей на юговыходї країны, творить шість списовных мікроязыків (сурселський, сутселський, сурміранський, вышнє- і нижнєгадіньський, мінстерський). На їх базї в р. 1982 vznikнув єден сполочный списовный язык – *rumantsch grischun*, котрый од р. 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецьким, італіанським і французьким. Русинський язык ся зачав будовати аналогічно на основі говорových варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины (окрем Югославії – на Словенську, в Польську і на Україні), а на їх основі поступно бы мав vznikнути єден сполочный, інтеррегіональний, списовный русинський язык.

23 На Словенську списовна форма русинського языка виходить з двох територіально найросшыреніших діалектів: виходоземплінського і западоземплінського, т. є. з жывого говорového языка території по лінії сел: Осадне, Гостовіці, Паризівці, Чукочавці, Пчолине, Пыхні, Нехваль Полянка, Нижня і Вышня Яблінка, Светліці, Збїйне і др.

24 Інститут русинського языка і културы vznikнув при Русиньській обродї в Пряшовї в януарї 1993. Першым директором інституту ся став доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н. В р. 1994 другим а зарівно і послїднім директором інституту був доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.

25 ЯБУР, Василь – ПАНЬКО, Юрій: *Правила русинського правопису*. Пряшів, 1994; ПАНЬКО, Юрій і кол.: *Орфографічний словник русинського языка*. Пряшів, 1994; ПАНЬКО, Юрій: *Русинсько-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичних термінів*. Пряшів, 1994; ГРИБ, Ян: *Букварь про русиньскы діти*. Пряшів, 1994; ГРИБ, Ян: *Читанка про русиньскы діти*. Пряшів, 1994; КРАЙНЯК, Франтішек: *Малый греколатинський катехізм про русиньскы діти*. Пряшів, 1992; МАГОЧИЙ, Павел Роберт: *Русины на Словенську*. / MAGOCSI, Paul Robert: *Rusíni na Slovensku*. Пряшов, 1994. ■

Інж. Іван ФРІЦЬКИЙ, Кошіці

Александр Павлович – єго жывот і одказ про сучасность

При спознаваню історії нашого русиньского народу теперь, у третім народнім возроджіню по „ніжній революції“ в 1989 році не забувайме і на наших визначных діятелів, вождів і будителів 19. і 20. стороча. Они суть частев і ініціаторами боїв нашого русиньского народу за свою ідентичность, права і захованя нашого роду.

Таков ідеєв суть веджены многы нашы русиньскы орґанізації, котры ся снажать через одкрываня мало знамых місць нашой історії приближити нам скусености і поучіня з минулых часів, абы наша теперішня робота в русиньскім русі была веце ефектівна і хосенна нашому русиньскому народу.

Не было то першыраз, кідь **24. новембра 2009 у СНМ – Музею русиньской културы в Пряшові** ся одбыв одборный семінар під назвов: **Жывот і одказ творчости Алехсандра Павловича про сучасность**. Акцію зреалізовало к 190. юбілею єго народжіня **Русиньске културно-освітне общество А. Духновіча** в сполупраці з **Музеєм русиньской културы і Словеньсков асоціаціов русиньскых орґанізацій** із центром у Пряшові і з фінанчнов помочов **Міністерства културы СР – програм Култура народностных меншын 2009**, і міжнародного проекту **Активіта – Новодоба історія Русинів у світі**.

Семінар офіціално отворили: директорка музею, **ПгДр. Ольга Глосікова, др. н., і председа общества А. Духновіча, Мґр. Гавриіл Бескид**. По одкрыттю семінара славностну атмосферу навела солістка ПУЛЬС-у **Анна Барнова**, котра на стишок А. Павловича заспівала гімнічну русиньску пісню „Отчизна“. К ей співу ся в салі придали вшыткы участници і дали знати о собі, же патрима ту в Карпатах до єдной великой русиньской родины.

Выставка о жывоті і творчости А. Павловича

Інтеґралнов частев семінара была выставка матеріалів о жывоті і творчости А. Павловича і єго сучасників із подробным выкладом председа общества А. Духновіча – Мґр. Гавриіла Бескида.

Презентувала факты з жывота народного будителя знамы і менше знамы. Вшыткы знаме, же Александр Павлович ся народив 19. септембра 1819 року у селі **Чарне** днесь **Šarišské Čierne** (окр. Бардеєв), в родині священика як 5. наймолодша дітина. Родічі скоро померли і як 4-річний ся став сиротов. Спочатку го к собі прихылила старша сестра Марія, жена священика Андрія Чисаріка – пароха в Бехерові. Пізніше жив у вуйка Андрія Гладышівського і брата Іоана в Галічі, і в брата Осифа, священика в Комлоші (днесь Хмелёва) при Бардеєві. До основных школ ходив на Галічі у **Львові а штири класы латиньскы выходив у Бардеєві. Теологічны штудії закінчив у Тырнаві**. За священика го высвятив єпіскоп

Осиф Гаґанець у 1848 році, був неженатый. Короткий час робив на єпархіалнім уряді як архіварь, но на властну жадость був у 1851 році установлений за священика в **Біловежі**, окрес Бардеєв, де прожыв 13 років. Ту зачало єго активне діятельство не лем як душпастыря, но і як літератора. О біловезькім священикови ся на околиці говорило лем в добрім. Грекокатолицькы віруючі із села Андрієва знали барз добрі єго отця із сусіднього села Чарне. Там, кідь уж їх священик не міг ходити на властных ногах, то го селяне до церкви носили. Андріївчане ся тыж дізнавають лем самы добры справы о єго сынови Алехандрови у Біловежі, і пожадали єпіскопа Гаґанця, абы їм приділив облюбеного біловезького священика на андріївску парохію. З незнамых причін в 1864 році єпіскоп Гаґанець установив Александра Павловича за пароха у Свіднику в храмі св. Параскевы. Ту прожыв 36 років і найактивнішу часть своєго літературного жывота. Умер 25. децембра 1900 у Свіднику, де є і похований. Над єго гробом Свидничане поставили памятник од академічного сохаря Франя Гібалу, а до храму св. Параскевы помістили памятку таблу. На списку честных обчанів Свідника найдеме і мєно Александра Павловича.

А. Павлович очами сучасників

В главній части семінара были презентованы такы темы: **ПгДр. Марія Мальцовска**, асистентка Інштитуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты (ІРЯК ПУ) в Пряшові, приправила реферат на тему – **А. Павлович і єго творчость про діти і молодеж**. Як знаме, Павлович окрем своєї душпастырьской работы, цікавив ся і виховов молодого покоління. Тогды на селах не были іщі всягды школы і учітелі. Він тоты діти учів читати, писати, раховати і малёвати. І так з фарьского будинку ся став і центр на шырїня освіти і културы міжкі нашим бідным русиньским народом. Як добрый співак любив народну пісню і учів діти співати, а дакотры і сам про них написав. Є добрі знамый єго „**Писник для маковицькой русской дитвы**“. Выдавав і учебники про діти. Переробив і видав Духновічову „**Книжницю читальную для начинающих**“.

ПгДр. Кветослава Копорова, таксамо асистентка ІРЯК ПУ, говорила на тему: **Словник Александра Павловича і сучасна русиньска література**. Язык, котрым Павлович писав свої літературны творы, ся барз легко читав і був кождому зрозумілый. Єго основов была народна бісїда Маковиці, котров говорили люде около Бардеєва і Свідника. Но на офіціалных выступлїнях вжывав і тзв. **высшій** штїл языка, вужываючі слова із російского і церковнословянського словаря. Так говорили і писали свої літературны творы в минулости і дакотры іншы нашы писателі, котры ся надїяли, же російський язык буде

перспективний про далший вивой русиньского народа. Жаль, же в тых часах іщі не дозріли условія на сформованя єднотной нормы русиньского языка, бо при єго кодифікації бы язык А. Павловича міг послужити за добру основу. В языку А. Павловича стрічає і такы слова, котры з днешнёго погляду ся нам являть як напр. словакізмы. Но языкознателі приходять ку згодї, же тоты слова Русины вживають уж оддавна і было бы їх треба вложити до словаря кодифікованого русиньского языка.

Директор Грекокатолицького школьсого уряду у Пряшові, **ПгДр. Габрієл Секель, ПгД.**, выступив з темов: **Александр Павлович – охрания прав Русинів грекокатоликів.** З прочітаного реферату сьме ся дізнали много интересных фактів із єго жывота. Дакотры были лем мало публікованы. Напр. о ті, же Павлович як молодой студент не жив міджі Русинами і по русиньскы не знав говорити. До основных школ ходив на Галічі у Львові, де навчалным языком был переважно польскый. В родині єго брата Іоана, у которого тогды жив, ся говорило по польскы. Почас студентьских років в Мукачові, Ягрі і в Тырнаві научив ся по німецькы, мадярьскы, словацькы. З азбуков ся першыраз стрітив у Тырнаві, а в Бардеєві ся навчив і по шаріськы. На теологічній факулті в Тырнаві ся спознав із студентами-Словаками – симпатизантами Л. Штура (штуровцями), у котрых ся му барз любили ідеї народного возроджіня Словаків. Тото приятельство із братами Словаками і в нєго збудило народноідентифікачний процес, выслідком якого было усвідомліня сі своєї приналежности к русиньскому народу, што мало великий вплив на далшу єго будительску роботу на благо русиньского народу. Контактывав ся зо словацькыма патріотами, якыма были: Ян Паларік, Мартін Гатала, Андрей Сладковіч, которого віршована поема „Магіпа“ ся Павловичови так залюбила, же на єй автора написав оду: „Поздравленіє славному сыну Славы над Гроном, солодко поющему Андреєві Сладковічові“. Павлович был добрым приятелєм і з Іонашом Заборьскым, котрый до своєї книжки „Žehry“ помістив і стишок о А. Павловичові. Добрі ся спознав із кла-

сіками русиньской літературы – Александром Митраком, Іоаном Сильваєм, Юлієм Ставровским-Попрадовом і Евгеном Фенциком. Єго мено є навсе записане до історії нашої літературы ведно із А. Духновичом і А. Кралицькым.

Інж. Рудолф Павлович презентовав тему: **„Моя дотеперішня выскумна работа в области Генеалогії русиньского поэта Александра Павловича.** На зачатку выскумной работы у Інж. Павловича был великий интерес о історію свого роду – Павловичовых. Він хотів знати – хто была тота особность, по котрій у Пряшові несуть назву: уліця (*Pavlovičova ulica*) і намістя (*Pavlovičovo námestie*). Сам собі задавав вопрос: Жебы по їх великій родині, котра місту Пряшову і бывшій ЧСР дала двох вызначных фотбалістів, братів Лаца і Руда Павловичовых? Досправды, Ладіслав Павлович у 50-тых і 60-тых роках 20. ст. репрезентовав нашу репуліку в першій народній фотбаловій командї, а в ліговых сутяжах настріляв веце як 100 голів. В родині Павловичовых был іщі і третій брат – Тібор і вшыткы трєме в середині 40-тых років 20. ст. были студентами „Русской учительской академии“ в Пряшові. Фотбаліста Рудолф Павлович є отцєм реферуючєго на семінарі, Інж. Рудолфа Павловича. (*Позн. І. Ф. – автор той статі із Ладіславом Павловичом ходив до єдной класы.*) Інж. Р. Павлович хотів знати одповідь і на вопрос, чом єго отець і обидвоє стрыкове ходили до руськой школы, кідь у Пряшові была і словенська учітельска академія? Хотів знати, ці русиньскый народный будитель Александр Павлович не буде даяка їх далека родина. Тото вшытко давало Інж. Павловичови імпульз глядати коріня свого роду – у книжницях, архівах, на Грекокатолицькім єпархіалнім урядї, у конзултациях із вызначныма людми (у мадярьскій Нїредьгазі – з небогом професором Іштваном Удваріом). Тота уморна работа го привела аж до Шаріського Чорного, де становив, же уж в р. 1726 ту был священником Алексей Павлович. Но про Інж. Павловича была интересна далша родина – священника Іоана Павловича, в котрій ся народило 5 дітей, міджі нима, окрем Александра, і дотеперь мало знамый

• Реферуючі на одборнім семінарі під назвов *Жывот і одказ творчости Александра Павловича про сучасность*: (зліва) ПгДр. О. Глосікова, др. н., Мгр. Г. Бескид, о. ПгДр. Г. Секель, ПгД., ПгДр. К. Копорова, Інж. Р. Павлович. Фотка автора

старший брат Емануел. При далшій выкумі ся potwierдило, же Емануел є пра-прадідо їх родини Павловичовых. О своїх выкумных роботах Інж Павлович выдав книгу, котра в р. 2004 была оцінена третім містом в сутяжи „Найліпша генеалогічна книга“. Із обсягу книги ся мож дізнати, же в коруні росконареного родинного строуму ся находить 289 їх членів, котры суть россіяны по цілій Словакії.

Председа общества А. Духновича, **Мгр. Гавриіл Бескид** презентовов тему: **Визнам жывота і творчости А. Павловича і одказ про сучасность і будучность.** Як знаме, Александер Павлович ся народив до родини грекокатоліцького священника, но ёго русиньска народна ідентичность ся проявила і укріпила аж почас трирічного перебування в Пряшові, де ся стрічав з А. Духновичом і єпископом Гаганцем і іншыми русиньскыма діятелями. Ту в Пряшові ся наповно придав до літературно-культурного жывота тогдышнёго центра русиньского руху в Угорську. І кідь дістав понуку стати ся гімназіальным професором в Кошіцях, тоту понуку не прияв і рішив робити на культурно-націоналінім полю міджі русиньскым народом. В дїтстві жив у свого брата в Хмеліві, де передтым був священником А. Духнович. В р. 1850 на властну жадость був переложений праві на ёго фару до Біловежы, де пережив 13 років. Там, а пізніше в Свіднику, найліпше спознав біду русиньского чоловіка, ёго одсталость і безнадію. Тото познання ся проявило в ёго стишках, поемах і іншых літературных творах. Бідный став русиньского народа при кінці 19. стороча выступнёвала іщі соціална і господарська криза, котра была причінов масовой еміграції хлопів. Дома зіставали лем стары людє і жєны з дїтми. В тяжкых умовіях была релативно высока смертноть дорослых, зіставали діти-сироты. Проблематика сирот была А. Павловичови близка, зато же сам був сиротом і знав ся вжыти до чувств дїтвака без родичів. Не чудо, же сиротській темі присвячовав много стишків. Титул „Маковицькый соловей“ А. Павлович дістав іщі за жывота, што собі ай заслужив. Быв автором шумных, зрозумілых про народ стишків, котры своєм композиціям і формам римованя мали і романтичны елементы, але своїм обсягом были реалістичны. Писав главно о Русинах і про Русинів, котрым ся жертвовав до самой смерті. Тематично можемо творчость А. Павловича розділити до таких груп:

– Тяжка соціална ситуація на селі: „**Смутять ся, вздыхають людковє бидненькы**“, „**Убогий русин**“, „**Бидство Маковици**“, „**Смутных, грозных часив, сьме ся дочекали**“

– Історична минувсть: „**Дума об атамані Підкови**“, „**Маковиця**“, „**Давний Свидник і жытели його**“.

– Тяжкый жывот сирот: „**Сирота служниця**“, „**Замерзла сирота**“, „**Пист сироты**“.

– Проблематика еміграції: „**В Америку ходять люди**“, „**Честный руснак з Маковици роздумує в Америци**“.

Окрем того писав тыж любовну поезію, записовав пісні, займав ся етнографією і історичным выкумом. Дакотры стишкы собі народ так облюбив, же кідь ку ним придумали мелодію, зачали їх співати. Прикладом може послужыти стишок: „**Коли муровали білу Маковицю, гонили на паньске убогу вдовицю**“. Тоту співанку на многих культурных акціях співають як гімнічну пісню. Як студенты сьме любили тоту пісню за допроводу гітары в тихости співати вечур при таборівім огнику. По скінчіню

смутной співанкы было і нам якось смутно на душі, но сучасно сьме были вдячны нашому А. Павловичови за поетично выповіджєны думкы о жывоті убогой вдовиці. Александер Павлович зохабив по собі таке велике літературне богатство, котре перевышує тогдышніх майстрів пера. Ёго літературны творы комплетніше першыраз выдав в 1920 році русиньскый учитель у Свіднику і добрый приятель А. Павловича – **Іван Поливка**. В зборнику під назвов „**Винец стихотворений А. Павловича с портретом и автобиографией поэта**“ было опублікованых около 119 стишків. У 1999 році **Др. Іван Русинко** із Свідника выдав зборник выбранных поезій під назвов „**Русины желают быти РУСИНАМИ**“.

Директорка Музею русиньской культуры в Пряшові, **ПгДр. Ольга Глосікова, др. н.**, презентовала тему: **Музей і архівы – жрідло інформації при штудованю творів класіків русиньской культуры.** У своїм выступі поінформовала, же в Музею русиньской культуры буде вытворений центр, де ся будуть концентровати вшыткы визначны літературны творы, буде ту місто про цілу русиньску історію, ці уж світську, або церьковну. Є перспектива створіння добрых умовій про таку роботу, бо музей од будучого року буде мати новы просторы. Попросила вшыткых помічі у тім благороднім ділі.

В діскузії семінаря были высловлены і дакотры інтересны пропозиції, як напр.: На Павловичовом намістю у Пряшові поставити А. Павловичови бусту. До бывшего інтернату **Алумнеї** на Кметёвом строморадію дати памятную таблу з меном Александра Павловича. Тоты пропозиції підпорили і представителька Матіці словеньской у Пряшові, **Др. Терезія Темковіцова**, котра прияла позвання на семінар.

По скінчіню семінаря мі в голові перескаковали думкы, як бы тоты хосєнны інформації о історії нашого народу дістати там долов, міджі наших людей, абы в них утвердили русиньскый дух, котрый будуть потребовати у 2011 році при далшій списованю людей. Выслідкы списованя людей у 2001 році potwierдили, же русинство в нашім народі не зломил ани українізація, ани заказ голосити ся к народности *Русин*, а же ся цалком potwierдили слова в стишку нашой русиньской поеткы **Марії Гірової**, котра пише:

**Ці є така рука, ці є така сила,
Абы на коліна Русина зложила?
Не є і не буде, покы лем світ буде,
Од правіку Русин живє ту, й жыти буде.**

Будеме ся надїяти, же гордость Русинів ся проявить і в р. 2011, але мусять вшыткы русиньскы орґанізації, інституції, наше радіо і телевізія приложыти руку к ділу. Не забывайме ани на нашы церьквы – грекокатоліцьку і православну. Як было говорєне і на іншых семінарях – Русина не мож одділити од церькви выходного обряду. О тім знав уж давно А. Павлович і знав яку велику силу мать слово священників, котрым в єднім стишку одказує тото:

**Ноже-но, до дила, Отцы Священници!
Народны врачы, вожди, начальници!
Провадьте русскую дружиноньку милу
На путь святой правды, Господь даст вам силу.**

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету у Пряшові

Словник Александра Павловича і сучасна русинська лексика

(Реферат з одборного семінаря *Жывот і одказ творчости Александра Павловича про сучасность* 24. новембра 2009 у Пряшові)

(К осучасненым поетичным творам А. Павловича в публікації *Русины желают быти Русинами*, составитель Иван Русинко, Свідник, 1999, выданій як выбір поезій з оригіналу А. Павлович: *Избранные произведения*, Пряшів, 1955)

Перегортаючи історичны матеріали, котры ся односять к визначній особности Русинів, може найвизначнішому представителю русинського народного руху 19. стороча Александрови Павловичови, сьме обявили дакілько новых про нас інформацій, котры свідчать о тім, же хочь А. Павлович не був у своїй добі ани визначным і харизматичным політиком подобным А. Добрянському, ани організатором культурно-сполоченьского жывота як був А. Духнович, предці ся записав до історії нелем як облюбеный міджі своїма вірниками священник, народно-будительский і соціалный поет, патріот. Він був і визначным педагогом-просвітителем (тот аспект єго особности підкреслили Андрій Шлепецький, Федір Іванович Науменко, Іван Шлепецький¹ і ін.). Першыи з авторів – Андрій Шлепецький оцінив Павловича і як особность, котра зробила великий вклад до історії, одбиваючи у своїх творах вірну регіоналну історію свого народа. Як уводить Андрій Шлепецький, Павлович порозумів потребу правдивого і об'єктивного мапованя історії свого краю (што і сам робив), бо то є неодділна часть історії цілого народа. Самособов, історію зображовав і у своїх творах. Ёго історичны поезії розкрывають цілы епізоды, котры ся одограли в краю під Маковіцєв, причім заходить до історичных подробностей. Они суть выповідєв о добі, в котрій Павлович жив, але і выповідєв єго поглядів на дану добу і соціалну ситуацію. Павлович не був лем простым священником

(не мав нияку визначну функцію у священницькій єрархії, бо все хотів робити свою місію серед простого народа), но з русинських особностей свого періоду з оглядом на міста штудій був єден з найосвіченіших (елементарну польско-німецьку школу абсолвовав у Львові, зачаты низшы класы гімназії з латинським навчалным языком абсолвовав в Бардеєві, в Мішколці і Ягрі сі зась освоїв мадярський язык, в Ягрі ходив докінця і на курзы філософії, богословскы штудії закінчів у Тырनावі), то значить, був і найліпше теоретично підкутый про народно-будительскы активіты. Павлович був одмала сиротов, прото як молодой студент сі заробляв як вихователь у богатій родині пана Прилеського, приятелив ся і зо сынами грофа Замойского, што му давало приступ до грофской бібліотеки – читав польску, німецьку літературу, освоєвав сі ідеї просвітительства, котры сігнализовала велика французька революція. Быв на свою добу визначный поет, але і мыслитель, візіонарь, хочь не вшыткы єго задумы были завершены. Василь Хома го назвав докінця „русинським штуровцєм“.² В области історії Павлович позбрав много історичных матеріалів о Маковіці, сполупрацовав тыж в тых інтенціях з дакількома історіками.³

Якраз про тот єго розгляд, як і контакты з другыма славянськыма народами і їх літературами, варто брати до увагы язык, котрый сі Павлович зволив на писаня своїх творів. Про свої творы Павлович, як особность тісно звязана з народом,

о котрім і про котрый писав, собі зволив простый народный язык, котрым ся свому народу пригваряв (хочь часть своїх творів написав по російскы, а далшу – *карпаторуськым* языком). З того аспекту не мож не збачити словник, котрый Павлович в тім періоді вживав, а то не лем як простый священник, але, як сьме го выше назвали – высоко освіченый на тоту добу мыслитель, педагог, історик і просвітитель. Про молоду генерацію Русинів єго словник уж ся став з великой части архаїчным, но старша і середня генерація дешіфрує у лексіці Павловича русинську лексіку, велика часть з котрой ся стала базов про орфографічний словник русинського языка з таков же назвов.⁴

Предметом нашої аналізу буде народный язык Павловича в порівнаню з кодифікованым русинським языком. Фактом є, же народный язык А. Павловича був властно маковіцький діалект (з дакотрыма граматичныма формами російского языка, містами ся в нїм обявлять і великоруська, або церковнославянська лексіка). Тот діалект не був взятый за основу кодифікації русинського списовного языка, но дакотры морфологічны, але і синтаксичны явы языкознателі – кодифікаторы русинського языка взяли до увагы главно при корекції правил в році 2005, як напр.: творїня розказового способу часослов, котрый подля новых правил має флективну мофему -ий (намісто дотогдышнєй флексії -и): *дуркний!*, *пискний!*, *возьмий!* (позерай Ябур – Плїшкова: *Русинь-*

ский язык в зеркалі новых правил, с. 65).

В нашій аналізі ся зосередиме главно на лексіку Павловіча. В тых інтенціях попробуємо дакотры регіональні маковіцькы лексеми сконфронтувати з русиньським орфографічним словником. Кідже А. Павловіч був священиком, на поміч сьме сі взяли нововиданий Церковнославянсько-словенський словник колективу авторів під науковов редакціов Миколи Штеця (Пряшів, 2009), в котрім автор аналізує лексеми церковнославянського языка *підкарпаторуської* редакції (подля В. Німчука – граматіки *підкарпатоукраїнської* редакції, то значить одлишної од тых граматік, котры ся хосновали на території Росії і на Україні). Іде о язык вживаний в церковній сфері на території компактно заселеній Русинами. Далшым релевантним фактом є і тот, же Павловіч писав у періоді, коли навколишні славянські народы тыж переходили процесом народного возроджіння – кодифікація словенського языка Людовітом Штуром была в зачатках а ани сусідове, выходны Славяне – Українці свій язык не мали іщі становлений – перший український правопис вышов аж в році 1921⁵ (в тых інтенціях думаєме на перебераня слов з тых языків, респ. означіння тых лексем у словнику як словакізмів, респ. українізмів) і може прийдеме до інтересных выводов, же не вшытко є таке еднозначне, як бы ся на перший погляд віділо.

Лексеми, котры сьме в тім одношіню выписали з поезій Павловіча, сьме розділили до дакількох категорій і каждую з них сьме попробували сконфронтувати з орфографічним словником сучасного русиньського языка – *Русиньска лексіка*.

1. Лексеми, котры выказують формалны ідентифікачны знакы западного языкового ареалу;

2. Лексеми, котры ся хоснують в русиньських діалектах, але не в тых, што были взяты за основу кодифікації;

3. Лексеми, котры суть тотожны з лексемами в сусідніх славянських языках (выхословенських

діалектах);

4. Присловники і числовники;

5. Лексеми, котры односиме к неповнозначным частям речі.

1. Лексеми выказуючі формалны знакы западного языкового ареалу

З історічної граматіки ся можеме дізнати, же выходный і западный языковый ареал славянських языків языкознателі диференцовали на основі дакількох історічных языковых явів, з котрых найхарактерістичнішима суть палаталізачны зміны (главно друга і третя палаталізація. Тоты дві палаталізації суть молодшы як перша і проходили приближно в єднакім часі) одлишны у выходных, западных і южных Славян, як і далшый визначный яв – повноголося, котре є характерне про выходны славянські языки. Кідже русиньський язык на основі тых, але і далшых ідентифікачных знаків був заряджений ку групі выходославянських языків, то значить, же бы мало быти про нього характерне повноголося (у словах з групами -оро-, -оло-, -ере-, -еле-: *ворона, болото, борозда, долонь, береза, веречі, чепенки, пеленки...*). На росчленіння єднотливых славянських языків вказують неєднакы палаталізачны выслідкы в тых языках. Тоты суть одлишны нелем в рамках выходной, западной і южной группы, але суть неєднакы і в єднотливых языках в рамках тых груп.

Розлічны палаталізачны выслідкы платять ту і про выходославянську групу, напр.: російський язык – *муха* – *мухе, нога* – *на ноге*, але український і русиньський – *муха* – *мус'ї, нога* – *на ноз'ї*, то значить выслідкы українського і русиньського языка суть єднакы, што був в минулости єден з важных аргументів нато, жебы русиньські діалекты были поважованы за українські і про вшыткы був сполочным штандартом український списовний язык. Но мы можеме найти слова, де выслідкы в тых двох языках суть одлишны. Є то переважно у животных субстантівах мужского роду. В українському языку: *вовк* – *вовки, вояк* – *вояки, борсук*

– *борсуки, робітник* – *робітники*, напроти того в русиньському языку: *вовк* – *вовци* (словенське *vĺci*), *вояк* – *вояци* (слов. *vojaci*), *борсук* – *борсудзи, робітник* – *робітници* (слов. *robotníci*), *попелюх* – *попелюси, валюх* – *валюси*

Порушіня першого языкового яву – повноголося сьме нашли у Павловіча в таких словах (слова сьме глядали подля оригіналу поезій А. Павлович: *Избранные произведения*, Пряшів, 1952): **хранили** ся (с. 62), дити наші **драгы** (с. 85), **главка** (с. 96), **гварит** (с. 116), вичности **врата** (с. 157), **гварят** (с. 45), **злато**, перстень **чистозлатый** (с. 361, 364), **блато** (с. 376), **врагов** (с. 398). На перший погляд бы ся віділо, же векшына тых слов – подля їх форм, є перебрата зо сусіднього словенського языка, респ. выходословенських діалектів, бо выказують формалный знак западного языкового ареалу. Мы але находиме такы істы формы слов і у словнику церковнославянського языка: **врагъ** – неприятель, противник (с. 57). Шкода, же сьме не зафіксували в нашій *Русиньській лексіці* (дале РЛ) тыж слово **вращда** (слов. *nepriatel'stvo, nevraživosť, zášť, nenávisť, zloba*), котре было тыж знаме в церковнославянському языку (Штець і кол., с. 57) і в русиньському языку є доднесь хосноване, хоць з посунутым значінєм. У церковнославянському словнику найдеме і далшы слова: **драгъ** (*drahý, vzácný, milý*, с. 77), **древо** (*strom, ker, drevo, kôl, kyj, druh stromu*, с. 77), **глава** (*hlava, celý člověk, alebo jeho duša, ľudský život, vrchnost' cirkvi, vrcholec, končiar, náčelník, vodca*, с. 64). Што ся тыкать далшых припадів порушіня повноголося в русиньському языку, нашов їх і знамый лінгвіста Василь Латта і описав у своїм матеріалі: **Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии** (Науковий збірник Братіславської універзити, 1958, тыж *Наукові записки КСУТ*, ч. 8-9), причім характеризовав тоты лексеми як церковнославянізмы, словакізмы або полонізмы (*блана, брало, смрід, грацька, краль, спрічний...*). Тых словных форм є дость много і, як сконштатовав В. Латта, они ся продовжують хосновати аж до запад-

ных частей Закарпатской области Украины. На основе тех фактов вычленив языкову область северовыходного Словенська і западну часть Підкарпаття як окремый і шпещіфічний діалектний масив, зовшиткыма знаками переходного языкового ареалу – выходославянського і западославянського.

К другому западославянському яву (выслідок палаталізації г, к, х на з, ц/дз, с) сьме у Павловіча нашли такы лексемы: **пияци** (с. 116), **бортаци** (с. 190), **хробаци** (с. 202), **седаци** (с. 147), **Руснаци** (с. 229). Мож сконштатовати, же тот яв був таксамо акцептований при кодифікації списовного русинського языка, бо він є росшыренный скоро у вшиткых русинских діалектах, так як і перший яв – слова, в котрых ся не зафіксувало повноголося.

2. Лексемы, котры ся хоснують в русинських діалектах, але не в тих, котры были взяты за основу кодифікації

До той групи сьме зарядили регіональны русинськы лексемы. Не вшиткы суть в орфографічному словнику, но думаєме сі, же бы там могли быти заряджены, хоч і з позначков – діалектизми, респ. регіоналізми. Про ужывателів русинського языка з области маковіцькых діалектів бы тоты лексемы наісто были близшы, як їх синонімы, котры ся в тих областях хоснують у малій фреквенції. Суть то лексемы: **цлося** мни (с. 71). Языкова редакторка той публікації Марія Мальцовска лексему **цло ся** зафіксувала (с. 14) в осучасненій публікації, што є позітівне, бо слово ся не страило.

Зарань (с. 152) – в значіню *завтра*, тото слово ся хоснує і в лабірських діалектах, у словнику маме лем варіант *завтра* (с. 76).

Мабыти (с. 153) – в значіню *може, правдоподобно*, у словнику го не маме.

Откаль (с. 138) – в словнику суть лем варіанти *одкы* і *выдкы* (с. 170)

Покля (с. 138) – в словнику маме *покы, покыль* і *покля* (с. 224)

Посмот (с. 229) – в словнику маме обидва синонімы *смотрити* і *позерати* (с. 229)

Запорядь (с. 356) – в значіню *зарядом*. В днешній подобі ся тото слово хоснує у формі **запоряд**, но у словнику хыбить. Тота лексема не є ани в осучасненій подобі поезій Павловіча з той причіны, же тот вірш не був автором Іваном Русинком выбратый на публікацію. То саме ся тыкать і лексем *зарань* і *мабыти*. Остатні нами записаны лексемы суть фіксованы і в осучасненых творах.

Зывкала (с. 372) – у словнику маме обидва синонімы *зівати* (с. 89), *хавкати* (с. 32).

3. Лексемы тотожны з лексемами в сусідніх славянських языках (выходословенських діалектах), респ. захованы в русиньскім языку з церьковнославянського языка

Позітівным є факт, же і тоты лексемы языкова редакторка Марія Мальцовска в публікації **Русины желаютъ быти Русинами** зафіксувала і они ся стали таким способом словниковым фондом кодифікованого списовного языка Русинів на Словенську. Такой в назві публікації є лексема **желати** (*Русины желаютъ быти Русинами*), котра бы тыж могла быти перебрата ці то зо словенського або російського языка (український тото слово не має, він фіксує лексему *бажати* (поз. *Орфографічний словник української мови*, Київ : Наукова думка, 1975, с. 30, Бунганич, Петро: *Словацько-український словник*, Пряшів, 1981, с. 668). Лексему **желати** мають і другы славянськы языки, напр.: хорватський, але мы будеме брати до увагы лем порівнованя з найблизшыма сусідами русинського языка), но лексему **желати** (слов. *túžit', žiadat'*) сьме нашли і в церьковнославянсько-словенськім словнику (с. 83), і в орфографічному словнику *Русиньска лексіка* (с. 72). Хоч у нами аналізованых поезіях Павловіч тото слово не поужыв, но в оригіналі з року 1955 сьме нашли веце таких слов, котры на перший погляд можуть евоковати у читателя словакізми. Многы з них суть зафіксованы в орфографічному словнику русинського языка. На наш погляд, мали доповнити русинську лексіку в орфографічному словнику

і далшы нами найджены лексемы, бо то не суть новодобы слова, то є лексіка Павловіча, котра пережыла в русиньскім живім языку до днешніх днів. Суть то такы лексемы: **гнушний** (с. 51), в орфографічному словнику РЛ є на с. 45, причім є при тім слові позначка *слов. т. є. словакізм*. Але і церьковнославянсько-словенський словник зазначає тото слово у подобі – *гнушно* (присловник – *hnusne, odporne, odporujúco*, с. 65), также сі не можеме быти істы, ці Русины тото слово зафіксували з церьковнославянського языка, або го перебрали од сусідів – Словаків, котры ся властно в тім часі як народ іщі лем формували, так як ся формовав і їх язык, то значіть, процес міг быти і опачный, бо дві языково змішаны теріторії на себе впливають взаємно. Далша лексема: **казити** (с. 52), в орфографічному словнику (с. 100), подля нас справно без позначкы словакізм, хоч на перший погляд і тота лексема евокує же є перевзята зо словенського языка (*kazit'*). Но і в тім припаді сьме нашли в церьковнославянсько-словенськім словнику слово **казити** (*kazit', kastrovat'*, с. 110). Также є добрі, же і тото слово ся стало сучастєв русиньской лексікы попри синонімічним **псути**.

На с. 181 сьме в оригіналі нашли слово **працу** (номінатів од *праца*), як і слово **гунцут** (РЛ фіксує тото слово на с. 48), в оригіналі текстї (с. 62) сьме нашли і лексему **працує**, также в РЛ на с. 251 слово *праца* (з позначков *словакізм в значіню работа*) є ту, думаєме сі, тыж намісті. Наopak, выпало нам зо словника слово **люд**, котре Павловіч у свій час хосновав: **бидный люд** (с. 62). В словнику маме зафіксоване лем множне чісло од слова *чоловік* – **люде** (с. 132). Слово **людь** (*národ, ľud, plemeno*, с. 127) є і в церьковнославянсько-словенськім словнику.

Статочно (с. 62) фіксує як Павловіч, так і *Русиньска лексіка* в двох формах **статочный** і **статечный/-но** (с. 305).

Лисници (с. 150) – словник фіксує тото слово на с. 121

Огавны (с. 150) – тото слово не є в русиньській лексіці зафіксоване, думаєме, же бы мало быти.

Лацио (с. 185) – і тота лексема є

на зважіння як синонімічна ку **тунё** (с. 317).

Одомаш (с. 413) – в РЛ є **олдомаш**. Може треба лем зважыти, в якій подобі го фіксувати – ці **одомаш**, або **водомаш**, з протетичным **в-**, респ. **вдомаш** (така форма ся доднесь хоснує в діалектах, взятых за основу кодифікації).

Похопити (с. 409) – в РЛ є на с. 248 **Преокрутны** (с. 171) – в РЛ є на с. 320 у формі **укрутныи, укрутно**.

Без вынимкы (с. 172) – в РЛ – **без вынятку, выняток**, с. 33. В русиньскім маме і слово **вынимати** – од нёго утворене – **вынимка** бы могло быти синонімом ку **вынятку**, такий спосіб словотворіння є в русиньскім языку, напр. **памятати** – **памятка, ховзати** ся – **ховзанка, співати** – **співанка**....

Народным языком А. Павловича – маковіцького соловя ся в таких інтенціях в минулости ниhto не занимав. Многы слова, котры хосновав Павлович, были і про нас несподіванём, бо в Павловичови сьме нашли сучасный русиньскый язык. Свідчить то о факті, же є то старый язык, но він є живый до днешніх днів. Назорным прикладом суть давны формы слов, заевідованы в церковнославянськім языку карпаторусиньской редакції – **речи** (словенське *riect'*, церковносл. **рцыте** – *речте*, Štec, M.: *Čirkevná slovančina v 21. storočí*, Prešov, 2006, с. 173), **тѣжесть** (слов. *t'archa, bremeno*, Štec, M.: цит. р.) і русиньське **быти в тяжи** (*byť tehotná*). Давны формы (треба підкреслити, же намного фреквентованішы, як їх синонімы) мають і русиньскы лексеми **винен** (винный), **годен** – нашли сьме і у Павловича, с. 398, **голоден** (голодный), **жаден** (в значіню *хотіти* – *хоче*), як і нами аналізованы слова, котры у свій час хосновав А. Павлович.

На основі высшеповідженого, за словакізмы в русиньскій лексичі бы сьме радили (так твердить і доц. Василь Ябур) означовати лем слова, котры суть з молодшого періоду і переходять до русиньского языка (даколи і з других языків) через словенський языковий філтер,⁶ то значить такы, котры бы мали істы формалны знакы, якы вытискують даколишні выходославянськы форманты, напр. припонка **-арень**,

котра є характерна про словенський язык: *колкарень, винарень*... Але то уж є словотворна ровина языка і новший період в розвитку русиньского языка. На марго факту, же означованя слов як запозычінь з другого славянського языка не є таке еднозначне, як бы ся на перший погляд віділо, можеме доложыти аргументацію проф. Ю. Ванька (поз. тыж Антон Габовштиак, але і дакотры другы сучасны слависти): *„Значна лексикална близкость славянських языків не дає можность прісно диференцовати, котры лексикальны єдиніці суть шпеціфічны ці унікатны в істім конкретнім славянськім языку або діалекті. Тот проблем vznikать главно наслідком великого чісла тзв. цілославянських лексикальных єдиніць“* (Ванько, с. 57). На выскум взаємных односин в словнику генетично близких языків, як то потверджують компаративны і типологічны выскумы лексікы славянських языків (Мельничук, Копечні, Габовштиак і другы), треба брати до увагы ходем два аспекти: семантичний і формалный або структурный (Ванько, с. 66). Ту треба сконштатовати, же в словнику *Русиньска лексіка* сьме якраз з той причіны не нашли ани єдну лексему з позначков українзм. Дозволиме сі і тверджіня, же ани Павлович у свій добі не вживав у свой творчости лексеми, котры бы сьме могли без будь-якого запохыбованя означіти українзмами (український язык в часах Павловича ся іщі все формовав, не був єднотный погляд на хоснованя фонетичного або етімологічного правопису). Тым веце, же ту была традиція великоруського языка, стрічає ся скорше, як сьме уж на зачатку реферату спомянули, з русізмами, то значить, запозычіннями з великоруського языка. Но тот аспект аналізу бы сі выжадовав шырший і докладніший выскум. В одношіню к українському языку треба сконштатовати і факт, же ани такы лексеми, як назвы місяців в році Русины в часах Павловича не хосновали подля українського языка, напр. *січень, лютий, березень* і т. д., але суть то назвы *януар, фебруар, марец, апріль*, котры находиме і в церковнославянсько-словенськім

словнику М. Штеця і кол.: *мартъ* (с. 130), *апрілій* (с. 19). Уводиме то як єден з многих аргументів, чом ся Русины не могли стотожнити з українським материнським языком, корый їм був в минулости нуканый, але мали потребу мати свій властный – русиньскый язык.

Хотіло бы ся спомянути далшы лексеми, котры хосновав Павлович у свой поезії: **шлаєр** (с. 421), **паукуы** (в значіню *паучайкы*, с. 421), **залати ся** (с. 396), **пек бы ти было** (с. 399), **кархи сламали** (с. 391), **вышкыряти** (с. 371), **в шанцу** (с. 366), **дрындати** (с. 362), **честовати** (с. 361), **качмаре** (с. 198), **с поду** (с. 173), **нанашкови** (с. 169), **збыткувал** (с. 170) і много далшых, котры суть і сучастів сучасного орфографічного словника. Дакотры з них (*шлаєр, честовац, кархі зламац, качмар*) суть жывы і у выходословенських діалектах. Што ся тыкать лексікы Павловича, він у своїх творах хоснує дакотры русізмы, бо у свій час покладовав за высшу форму літературного языка Русинів праві великоруськый язык.⁷

4. Присловники і чісловники в языку Павловича

В нами аналізованім тексті сьме нашли у Павловича такы присловники:

Гев-там (с. 178) – **гев, там** (РЛ, с. 43) **Ту** (с. 185) – **ту** (с. 317)

Уж (с. 165) – **уж, уж-уж** (с. 319)

Прави (с. 169) – **праві**, парт. і адв. (с. 250)

Догоры (с. 151) – **догоры** (с. 60)

Днеска (с. 151) – **днесь і днеська** (с. 59)

Все (с. 172) – **все і фурт** (с. 41)

Враз (с. 177) – **ведно** (с. 27)

Зарань (с. 178) – є лем **завтра** (с. 76)

Атде (с. 153) – **аде, адека** (с. 9)

Оттамаль (с. 117) – **оттам** (с. 174)

Єдностай, єдностайно (с. 179) – не є зафіксоване, радиме зафіксовати бодай лем другу форму – *єдностайно*, прип. *єдноставно*;

Красни (с. 172) – **красный, -і/-о** (с. 114)

Вчера (с. 172) – **вчера** (с. 41)

Кус (с. 179) – **кус** (с. 116) і **дакус** (с. 52)

Наперед (с. 181) – **наперед** (с. 143)

Чисто (с. 173) – **чістый, -о** (с. 337)

Трудно (с. 392) – Русинська лексика того слово не фіксує, думає, же бы могла, може з позначков *архаїзм*.

Дораз (с. 151) і **доразницко** (с. 394) – Русинська лексика фіксує лексему **дораз** (с. 63)

Декольбек (с. 185) – РЛ не фіксує, не заховало ся ани в русинських діалектах.

З числовників суть интересны формы **доєдна** (с. 173), **стоцатому** (с. 397), **только** (с. 189). Вшиты три суть фіксованы в орфографічном словнику РЛ: **доєден** (с. 30), **сто**, **стоцятый** (с. 306), **тілький**, **тільки** (с. 313).

5. Лексеми, котры односимо к неповнозначным частям речі

З неповнозначных частей речі з погляду лексики суть интересны у Павловіча **часткы**, **приназывники** і **злучники**, котры суть і частів РЛ, як і сучасной русинської жывой бісіды. Часткы: **ноле**, **ноже**, **нолем**, **мабыти**. Окрем послідней суть вшиты зафіксованы в РЛ.

Приназывники: **с** (в кодифікованій подобі маме **з**), **протів**, **напроти**, **от** (кодиф. **од**), **до**, **на**, **к**, **ку**, **пред** (кодиф. **перед**), **піля** (кодиф. **коло**), **през** (кодиф. **через**).

Злучники: **бо**, **бы**, **жебы**, **кед**, **як**, **абы**, **хоть** (кодиф. **хоць**)....

Сумаризація нами аналізованих лексем нам вказала, же векшына тых слов ся в русинськым языку сохранила з часів церковнославянського языка – ёго карпаторусинської редакції, котра ся хосновала на території історічно заселеній автохтонными жытелями-Русинами. Вказує то на факт, же так як языки других славянських народів, так і русинський язык ся розвивав з праславянської основи через старославянський, церковнославянський язык, хоснований на даній території.

Кібы в часі Павловіча Русины мали такы силны особности, як были у Словаків Штур, Гурбан і Годжа, наісто бы уж тогды могли мати свій властный списовный язык, котрый ся в тім часі розвивав з народного языка Русинів,⁸ як і з карпаторусинської редакції церковнославянського языка (дешифровав го Микола Штець⁹), їх поставліня як народа бы

было намного міцніше без огляду на факт, ці мали або не мали в минулости свою державу, і не мусили бы на порозі 21. стороча доказовати свою властну екзистенцію. Но і так ся Русинам, дякуючі Павловічови, Духновічови, Юлієви Ставровскому-Попрадови, Емілови Кубекови і другим, і дякуючі церковнославянському языку в церковній традиції подарило утримати свою ідентіту, як і свій давный язык, розвивати го і передати уж в кодифікованій подобі наступному поколіню. В тых інтенціях можемо позитивно оцінити і видання осучасненої публікації – вибіру з віршів Павловіча: **Русины желаютъ быти Русинами** зоставителя Івана Русинка, котра наісто буде добрым помічником студентам русиністики, але і другим, котры ся интересують о Русинів і русиністику.

Позначкы:

1 Наumenko, Ф. І. – Шлепецький, А. С.: Педагогічні погляды Олександра Івановича Павловича. In *Наукові записки КСУТ*, 10, Пряшів, 1982, с. 97-132.

2 Поз. Хома, Василь – Хомова, Марія: *Оброджіння Русинів*, Пряшів : Сполок русинських писателів, 2005, с. 57.

3 Шлепецький, А.: Историческое прошлое Маковицы и А. И. Павлович. In Мушинка, М. (Ед.): *Науковий збірник МУК*, І, Пряшів, 1965, с. 77- 96.

4 Ябур, В. – Плїшкова, А. – Копорова, К.: *Русинська лексика на основі змін у правилах русинського языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2007.

5 Головашук, С. І і кол.: *Орфографічний словник української мови*. Київ : Наукова думка, 1975, Передмова, с. 3-9.

6 Блыхова, А.: Нормативность і чужоязычны впливы. In Плїшкова, А. (Ед.): *Языкова култура і языкова норма в русинськым языку*. Пряшів : Пряшівска універзіта - ІРНШ, 2007, с. 111-121.

7 Плїшкова, А.: *Русинський язык на Словенську*. Пряшів : Світовый конгрес Русинів, 2008, с. 21-36.

8 Плїшкова, А.: *Русинський язык на Словенську*. Пряшів : Світовый конгрес Русинів, 2008, с. 27-36.

9 Štec, M.: *Cirkevná slovančina v 21. storočí (Karpatský variant cirkevnej slovančiny, c. 47)*, Prešov, 2006.

Література:

KRAJČOVIČ, R.: *Náčrt dejín slovenského jazyka*. Bratislava : SPN, 1971.

ЛАТТА, В.: Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии. In *Наукові*

записки КСУТ, 8-9, Пряшів, 1979-1981.

ЛАТТА, В.: Українсько-словацька мовна межа. In *Наукові записки КСУТ*, 8-9, Пряшів, 1979-1981.

ЛАТТА, В.: *Атлас українських говорів Східної Словакиї*. Братислава – Пряшів, 1991.

ЛАТТА, В.: О классификации украинских говоров. In *Наукові записки КСУТ*, 8-9, Пряшів, 1979-1981.

ПАВЛОВИЧ, А.: *Избранные произведения*. Пряшів : КСУТ, 1955.

ПАВЛОВИЧ, А.: *Русины желаютъ быти Русинами*. Ед. Іван Русинко. Свідник : Русинська оброда, 1999.

ПАНЬКО, Ю.: Язык Александра Павловича в порівнянню із сучасным кодифікованым русинським языком. In *Памятный день Александра Павловича*. Зоставитель Ян Калиняк. Пряшів : Русинська оброда, 2002.

VAŇKO, J.: *The Language of Slovakia's Rusyns/Jazyk slovenských Rusínov*. New York : Columbia University Press, 2000.

ŠTEC, M. (vedecký redaktor): *Cirkevnoslovensko-slovenský slovník*, Diel I. Prešov : Pravoslávny knazský seminár, 2009.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: Літературный язык. Пряшівска Русь. In MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Русинський язык. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, с. 147-209.

ЯБУР, В.: *Русинський язык (Вибранты капітолы)*. Пряшів : Методічно-педагогічний центр, 2004.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык про 1. – 4. класы середніх школ із навчалным языком русинським і з навчанєм русинського языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2007.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К.: *Русинська лексика на основі змін у правилах русинського языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2007.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Сучасный русинський списовный язык (Высошкольський учебник)*. Пряшів : Пряшівска універзіта в Пряшові – Інститут русинського языка і културы, 2009.

PLIŠKOVÁ, A.: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 2007.

ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык на Словенську*. Пряшів : Світовый конгрес Русинів, 2008. ■

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

По третій раз наставлене глядило

(Рецензія прочітана на святочній презентації книжки Осифа Кудзея *Байкарёвы думы* 8. новембра 2009 у Нягові)

„Може якраз стріча з найвысшым уменём в літературі – з драматичным уменём отворила Осифови Кудзеєви новы горизонты умелецького приїмання світа,“ таке конштатованя высловила ПгДр. Марія Мальцовска у звязи з выданём далшой з публікацій умелецькой літературы автора Осифа Кудзея – збірky духовной поезії *Пацеркы*. Самособов, є то лем еден з факторів, котрый бив може на самім початку зроду умелецькой драгы пана Осифа Кудзея з Нягова. Він довгы роки, так бы повісти, дозрївав, приправлєвав ся на „свое посланя“ на тім світі, жебы як зрілий автор славив жнива і выдав зо себе тоты найякостнішы плоды, якы може зародити лем міцный і здравый стром. Минулый рік бив про Осифа Кудзея міморядно плодным. По выданю двох книжок баёк вычеряв жанер і выдав уж спомянуту збірку поезії *Пацеркы*, котров продовжує уж скорше зачату лінію своєї творчости – лінію духовну. А жебы не отставати ани на „другім фронті“, Осиф Кудзей попрацював і над далшов – уж третєм серіов баёк. І так того року на світло боже выставив *Байкарёвы думы* (книжка вышла у видавательстві Русин і Народны новинки, Пряшів, 2009).

По першых двох публікаціях баёк уж автор не похыбує, стає ся острілянішим і видить ся, же свої думы на далшу шкалу тем „пущать до етеру“ намного сміліше, як то было в першых двох книжках. Ясно, тадь по першых двох, котры вышли єдна позад другой в кутрім часовім інтервалі, успіх мать в кешени. Но предці лем... Міра одповідности ту є, мінімално в тім, жебы не скламати читателя і выпродуковати пожыву духа кідь не высшой, та бодай лем єднакой уровни.

По прочітаню найновшых баёк Осифа Кудзея можеме ся одважити высловити думку, же автор, хоць ся му цалково не подарило двигнути помyselну граніцу высше, но наставлену вышку з предошлых двох книжок баёк „перескочів без задыханя“ а видить ся, же сі то і „ужывав“.

Также штїл зістав єднакий (автор го мать уж випробованый і не рїскує експериментованя), новаторство мож збачіти у выбері тем. Менше позорности придїлять народностным темам (може ся уж Русины пробудили, но може тоты темы автор не преферує зато, же соціална сітуація долїгати на Русинів намного міцніше, як то было перед роком-двома...), домінуючіма міджі темами суть політика і прайникованя некрасных людських

властностей, котры ся люде снажать закрывати за розлічны маски, виправдовати тзв. „добрым задумом“. Автор крітікує підлости, котры ся роблять в політіці, но сучасно дає читателєви порозуміти, же політику роблять люде, котры рядять животы других і котрым залежить главно на властных достатках. Суть то своєї сорты диктаторы, самолюбны еґоїсты запозераны самы до себе (байка *Рівноправность*, с. 70). Видно, же Осиф Кудзей, і кідь скромный, побожный чоловік, є своїм способом провокатором – ребелом, котрый не любить несправедливість. Знає, же сам не може змінити світ, но може ся в нїм стати слободным. А слобода, споєна з высшыма духовныма цінностями, му дає силу робити добры діла і робити людей навколо себе ліпшыма. Новыма темами суть ромський проблем (*Пропадак*, с. 5, *Логіка*, с. 17, *Неславный романс*, с. 94) і дрогы, котры ся розмагають по наших селах намісто алкоголізму (*Отрова*, с. 8).

Так як у першых двох книжках, і в третій автор выставлює на світло боже чоловіка в єго духовній убогости, наставляє глядило таким людським властностям, як суть фарізейство, клебетництво, еґоїзм, легковажность чоловіка к чоловікови, нежычливість, зависть, вывышованя ся, пониожованя слабшых (*Сміла вода*, с. 10, *Фарізейство*, с. 11, *Еґоїзм*, с. 12, *Текст*, с. 13, *Справедливість*, с. 14, *Нежычливість*, с. 14). Наopak, выдвигує порозумлїня, сочувство, жертвовність, котры в днешнім світі так хыблять („добра жена – то благодать“ – з байки *Реміза*, с. 73, „кідь єсь дав щаву іншым, приобрїв єсь лікы ліпшы“ – з байки *Еґоїзм*, с. 12). Хоць тзв. народнобудительським темам в тій серії баёк автор не придїлив аж таку позорность (лем в єдній байці – *Асиміляція*, с. 69), но народостный акцент чути з каждой єдної байки, з каждого рядка, з каждого єдного слова. Не знаючи русинський контекст, читатель лем тяжко порозумить до деталу каждую нюансу зашіфровану в байці.

Попри чїсто русинських назвах тіпу *Мала Коприва*, *Зрізованці*, *Твердый Граб*, *Млинарївці*, *Приповідково*, *Підхамрово*, автор ся дістає аж за граніці помyselной „Русинії“, але і ту охаблять печатку русинської фонетіки – *Ліптовска Маря*, *Морьске Око*, *Десь в Сакраменті...*

Осиф Кудзей ся зась вказав як майстер, котрый знає нарабляти зо словами. Не є то але майстер-козмополіта, майстер без ідентіты. Він жыє в

конкретній комуніті і барз уважно насає вшитко, што му русиньска челядь сервірує „аж під ніс“, жебы то майстровскы выужыв у своїх віртуозных комбінаціях. А то уж є місце народны пословиці, фразеологічны споїня, котры суть лем Русинам характерны, напр.: як шваб ся оправдує, же... „не пришов до кухні анде, на договорене ранде“, бо не був смілий і мусив ся потужыти, зато ... „не міг єм прийти ку собі, не то іщі ку тобі“, або ... „псик в цїркусі Бонеловім (такий цїркус знають лем на Руснаках), приговорив ся Тігрови“, ... „Заяць про якусь причіну мав на вовка оскомину“, або „то був час про боягуза, тот взяв прут зо свербегуза“, „люде приглуптавы, ходять пышно, як павы“ ... Таксамо Иван Пердош з „вароша“ є ясным сігналом, де автор жыє і з чого черпать, причім не забывать, так як і в своїх першых байках, на словник новых, модерных русиньскых лексем, котры принесла нова доба: „феровый запас, тобі наісто гарашыть, качур реґіструє, же вшитко фунґує, вулґарный папаґай, куря бройлерове, ты коксо, happyend“... Автор якбы ся одорвав од културного контексту наших выходных сусідів (не нашли сьме в байках ани коня Горю ці дрозда Ваню, пса Гриця, овада Лёню, які суть протаґоністами в першій і другій серії баёк), видить ся, же културны контакти уж не суть такы інтензівны як в минулости, предці лем, отворена границя на запад зробила своє... Доповнёваня новой лексіки до языка, але главно вношаня новой културной орьєнтації, насмерованой од новембра 1989 на „опачный ход“, як то было передтым, автор умно, но не уражливо трансформує до мен – Гарджавый Фред, Рынявый Платон, Білл Факля, Терезвый Флоппі... Єдночасно але з баёк чути, же хоць новемброва революція давала надії на зліпшіня, живот людей ся барз не поліпшав, бо самы люде у своїм внутрі ся не змінили к ліпшому. Автор видить скорше неґатівный допад „скорой еры“ – покривены характеры людей, їх zdeформована псіхіка, котра поступно глодять і тіло, людський живот ся скорочує. Двигать варовно перст над тьма, котры ся шаленым темпом женуть за чімесь, не думаячі на властне здоровя: „люде знають, же смертелны, но жыють темпом пекелным“. Ту прямо вызыває читателя задумати ся над днешнім способом живота – ці жыти інтензівно, но курто, або радше спомалити, ускумнити свої потреби і заміряти ся скорше на духовны цінности.

З каждой байки Осифа Кудзея чути призначну про нёго скромность, покору і почливість ку читателёви, але і к своїм колеґам-писателям („мам Сухого три пера...“), в дакотрых байках ся обявляють прямо конкретны особы, ці то уж з русиньского простору, або і медіално знамы особы ці особности, што тыж байкам додає на популярности, притягує читателя розлічных вікових категорій (споминать ся прімар Сова, Саша, котрый му порадив, яке дати поучіня на конець

байки...). Такы реплікы споюють писателя з читателём міцным путом, даколи автор на досягнутя ціля аж інтімно заходить до найпростішых потреб чоловіка, чім ся му приближує максіmalнов можнов міров (Іван Пердош, „тот, хто тя окакать, брате, іщі не є неприятель“...) подля правила: нияка тема не є табу. Є то сімпатічне главно про молоду ґенерацію а заєдно одважне порушати такы темы і таким „простым-спростым“ способом якраз у валальській среді, де ся о них бісідую лем шептом або лем на уровни корчмовых бісід, жебы сьме ся перед другыма „не знижили“. Думаєме сі, же пан Осиф Кудзей у своїй дотеперішній творчости доказав, же сі може доволити і такы темы, і такой словник. Він на то має і не є то лем „туня популяріта.“

Так як і в першых двох виданях баёк, і в тім третім сі автор помагать трансформаціов знамых фіґлїв, або приповідок. Самособов, дає їм нове „шматя“ і несподівану поінту, котру бы читатель даколи і не чекав. Але вшитко є отворене, также каждую байку сі може дотворити сам перціпент своєв властнов поінтов, к чому го автор прямо вызыває. Не здає ся ани цітацій з біблії, котры суть і в днешнім світі, так міцно обернутім к матеріалным цінностям, вічныма правдами. Тоты вічны правды нам дають надій, же ходем в дакотрых моментах свого живота ся чоловік призаставить і задумать сам над собов. Біблія патрить ку духовному богатству Русинів, прото ей высловы умелецькы збоґачують текст баёк і суть якбы помпезным протиполом, контрастом простому, народному штїлу баёк: „Блажены, котры не віділи, а увірили...“ (байка **Невіра**, с. 35), або „На початку было слово...“ (байка **Уровень**, с. 76).

Так як в першых двох, і в припадї третей книжки баёк автор ся вказує як філософ, котрый нелем просто складать слова до віршів, жебы розосміяти свою „публіку“, но кождій байці додавать і „придану годноту“. Найвеце „філософії“ сьме збачіли в байках написаных на мотивы приповідок. Приповідковий мотив сам по собі уж не є аж такой інтересный (приповідкы уж не суть ани про малы діти), но автор „розболікать“ приповідкы з їх „романтічности“ (богата прінцезна не хоче жыти з худобным пастырём, хоць є і шумный, лем за предпокладу, же і він ей мать што понукнути – мусить быти мудрішый, як є она). Автор сам в байці боює о приязень прінцезны, но не хоче ей руку ани богатство (не жебы був інакшый, як другы прінцове, але нашто бы му то было). Він хоче дашто веце – хоче здобыти ей приязень самотнов байков, бо знать, же кідь ся так стане, тогды выграє над вшиткыма молодыма і богатыма прінцами, але і над потенціалныма хытрыма пастырями. Є то добра тактіка, котра му давать можность выгравати і днесь. Мож му лем поґратуловати, бо зо своїм „боёвым арсеналом“ зась выграв, а то нелем у Няґові. ■

Мгр. Алена БЛЫХОВА, Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

КНИЖКА з незвичайно інтересным обсягом

(Рецензія на книжку Штефана Смолея *Нагода або судьба* прочітана на святотчній презентації книжки 11. декабря 2009 у Міджілабірцях)

Штефана Смолея познаме як русинського писателя, котрого найвекшу часть творчости все занимала поезія. Тематично автор найчастіше зображує тяжкий живот Русина в Карпатах або оспівуює рідний край. В ёго творах домінують народны і піснёвы мотивы а тыж патріотична тематика. Свої твори публікував в *Народных новинках*, в часописі *Русин* і в зборниках русинської поезії. Ёго курты прозы вышли книжно під назвов *Юрковы пригоды*. Тепер ся к нам доставать невелика книжка названа *Нагода або судьба*.

Кідь ем перший раз взяла до рук книжку Штефана Смолея *Нагода або судьба*, признам ся, же ем накус і завагала. Мала тонка книжка, з мягким ліпеным обалом. На перший погляд ніч интересне. Докінця ся мі віділо, же іду читати даякий учебник, а не літературне діло єдного писателя. Но над естетиков видань русинської белетрії бы ся мали задумати скорше видавателі (*Позн. ред.: Естетика видань, акость обалки залежать лем од достатку фінанцій, не несхопности видавателів.*)

Я ся верну назад ку книжці. Кідь ем ю отворила, мала ем ясно уж по першых сторінках. Было явне, же в тій малій, на перший погляд уніформній, книжці є схований незвичайно интересный обсяг. Властно, лем обычайна судьба обычной русинської жены, єдною з

многих, котра є але интересна тым, же ся не піддавать і не падають під ярмом, котре ей живот наложыв. Штефан Смолей заінтересовав головно незвичайно путавым описом атмосфери русинського села – русинського світа, описом думаня обычайного сільского маленького чоловіка. Ніч гоносне, нияке *sci-fi*, ниякий *трилер*, обычный людський живот. Но може праві вдяка тій обычайности повіданя так силно втягне читателя. Жытя на селі, одход з дому, великий чужий світ. Реалны валалы, міста, уліці, люде, реальный живот. Жывет, котрый нікому ніч не дасть задарьмо, де є каждая неєднакость, każde выступліня зо шору покараня мінімально брыдким поглядом ці слызами.

Повіданя автора загорнуты в книжці не суть довгыма романами аналізуочіма міджілюдьскы одношіня, з котрых бы выходило понаучіня про читателя або про світ. Книжка є интересна праві куртыма повіданями а в них реалным описом той тяжкой і часто кривулястой, але так важной животной дорогы-судьбы. Ниякы понаучіня што робити або не робити, або як жыти. Проста, но интересна дія: обычайне повіданя о обычнойній молодій дівці-жені **Марьці Березовій**, котра боює з властнов судьбов, з бідов, з налінійкованым животом. Жывет ю нияк не санує а є лем на ній, ці ся схылить, або прийме вшыткы

тоты раны гордо, з піднятов головов. Автор красно описує думаня обычного чоловіка, здоровый валальський розум, котрый ся бе з дурнотов стереотіпів і предсудків живота на селі, в малім русинськім мікросвіті.

Книжка є писана народнобісідным языком, што лем підкреслює особиту атмосферу повіданя. Курты і просты речіня нам не дозволяють одложити книжку. Тискають нас продовжовати, обертати і читати сторінку за сторінков аж так, же читатель є нараз ведно з Марьков в Ялинах, на суківській заставці, в Брежанах ці Празі. Може то буде авторовым писательськым талантом, або самым повіданєм, котре є обычайне, но все інше. Ціла судьба Марькы, ся так живо, скоро і драматично одбывать перед очами читателя, же ту не є місце на нуду, опакованя або розсяглы емоціональны екскурзы. Повіданя є интересне і тым, же читатель не знать такой по третій сторінці, де автор поведе крокы Марькы. Ціла судьба головної поставы ся все рушать, так як ся рушать, біжыть і з минuty на минуту ся мінить сам живот, люде, сны і тужбы... А тото вшытко свідчить о майстровстві автора як прозаїка. Прозаїка, яких є в русинській красній літературі досправды як шафрану.

ПгДр. Станіслав КОНЄЧНІ, к. н., Сполоченськонаучный інститут Словенської академії наук в Кошіцах

Карпатські Русини в періоді дуалізму і Юлій Ставровський-Попрадов

Кібы сьме коло себе положили строгий животопис Ю. Ставровского-Попрадова і перегляд історії карпатських Русинів у другій половині 19. стороча, нашли бы сьме міджі нима многы звязи, а в дакотрых припадах докінця і прямы паралелы. Кідь сі на чістый папірь выпишеме ключовы моменты зо жывота Ставровского-Попрадова, по куртім часі прийдеме на то, же они ся перекрывають скоро точно з важными моментами в історії Русинів Угорьска в тім періоді. Так то є з роком народжіння Попрадова, зачатком середнєшкольских штудій, переходом на універзіту до Будапешту, з высвячінєм за священника, одходом до Чертіжного, докінця і з роком смерті на кінцю 19. стороча. Хоць главну роль ту наісто одограла нагода, тота згода сімболізує спястость єдного з найвызначнішых русиньских народных будителів із комплікованов історіов властного народа.

Русиньський поет, етнограф і публіциста Юлій Ставровський з умельцьким додатком к мену – *Попрадов* ся народив 18. януара 1850 в Сулині, окрес Стара Любовня, в родині грекокатлицького священника. Якраз в тім часі, в януарі 1850 А. Духновіч заложив *Литературное заведение Пряшевское*, што ся властно поважує за неофіціальний початок русиньского народного возроджіння. Общество зъединяло представителів русиньской інтелігенції і окрема зберательской і освітній роботы увагу приділяло главно видавательській роботі. Облюбены были главно календарі і два літературны альманахи.

Рік 1850 позначили і далшы важны події в історії Русинів. Єпископскы уряды в Ужгороді і в Пряшові зачали офіційно хосновати русиньський язык. У Відню тогды по першыраз вышов *Вѣстникъ Русиновъ* під веджінєм Якова Головацького як новинкы адресованы Русинам цілой монархії, а Іван Раковский ся став в Пешті редактором нового часопису: *Земского правительственного вѣстника для королевства Оугорщины*, котрый але выходив у російскім языку. На другім боці, міністер внутрішніх діл, Александер Бах, зрушив цивільны округы як адміністративны єдиніці в Угорьску. Тым заник Ужгородський округ, котрый ся під міцным впливом А. Добрянського сформовав до адміністративного цілку великой части Русинів у країні.

Період щастливого дїтинства Ю. Ставровского ся датує якраз до періоду Бахового абсолютизму, котрый ся хоць характеризовала централістична і бюрократична система, але на другім боці, був то вцілку приязный період на розвиток народных рухів етнічных меншын. Бахів режим був у першім ряді наміряний проти сепаратістичным і антідинастичным тенденціям, котры кулміновали в роках 1848 – 1849 революцій в Угорьску. Віденська влада перестала довіряти мадярській

шляхті, зато місто ній досаджовала до урядницьких функцій нелем Німців, але і Чехів, Словаків і Русинів. Подобну політику зволив Відень у Галічі, кідь польський еманципачный рух ослаблєвала підпорув українського руху.

Пятьдесяты роки 19. стороча были зато успішны і про русиньскы народнобудительскы намаганя. Народны будителі, якими были главно А. Добрянський, А.

Духновіч, А. Павловіч, А. Митрак, А. Кралицький, І. Раковский, мали підпору мукачовского єпископа В. Поповіча і пряшівского єпархы О. Гаганця. Їх літературны активіты і шырока культурно-освітня

робота зачінали приносити першы плоды. На гімназіях в Ужгороді і в

Пряшові ся учів російський язык, выходили першы учебники і приручники, дискутовало ся о вопро-

сах списовного языка Русинів. Екзистенцію русиньского етніка в Угорьску потвердило списованя

людей року 1854 а угорьска сполочность го поступно мусила акцептовати. Року 1862, кідь

ся Ставровський став штудентом гімназії в Левочі, пізніше в Пряшові, возникла далша з русиньских

організацій того періоду: *Общество св. Іоанна Крестителя*. Ідея вышла од А. Павловіча, но общество засновав А. Духновіч. Общество ся

розвивало під покровительством єпископа Гаганця і єго активіты были доказом того, же

к успіху не стачить живельность пару ентузіастів-народолюбів, але препотребнов є цілена вихова

русиньской інтелігенції. Юлій Ставровський ся по приході до Пряшова фактічно дістав до центра тогдышнього русиньского народного руху, што позначило цілый єго далший живот.

Уведжены роки суть звязаны з тзв. періодом провізорія в роках 1860 – 1867, коли были конштитуцны і штатоправны одношіня в монархії ушорены лем провізорно і дочасно. Правнов оснований новых політичных условий ся став

Октябрьский диплом выданный цисарєм 20. октября 1860 і *Фебруарова устава* з 26. фебруара 1861. Они значили кінець абсолютизму, необмедженой влады цисаря і зміцнили значіння земских сеймів, т. є. окремых корунных країн. Важность і цілковый

вплив угорьской шляхты ся зачали назад обновлєвати, хоць то прямо не вело к принципіальному огрожіню народных рухів немадарьских народів в Угорьску.

Зміну условий про далший розвиток русиньского народно-го возроджіння назначили події з 29. марца 1865. В тот день умер А. Духновіч, беспорно ведуча особность культурно-освітнього крыла народо-го руху Русинів в Угорьску. Праві тогды цисарь Франц Йозеф І. заставив платность Фебруаровой уставы. Оптимісты од єго маніфесту обчековали

далшу демократізацію дость застарітой феодальной системы в монархії. Далшы але не таїли своє побоєваня з потенціалного навернутя централістичных амбіцій Відня, або переданя пра-

вемоци земській шляхті, респ. провінційним урядникам, што русиньскы політіці покладалы за найгіршу можну варіанту.

На жаль, події ся розвивали якраз тов путём. В часі, кідь Ставровскый пришов на штудії до Пешті (1868), був поступный процес австро-угорьского вирівняня завершений. Уж у фебруарі 1867 выдав цісарь рескрипт о обновліню історічно-правной контінуты Угорьского кралёвства, чім узнав платность угорьской ставовской ustawy. Потвердило то і корунована Франтішка Йозефа I. за угорьского краля 8. юна 1867. Сітуацію позначів і факт, же новым мукачовським єпископом ся став Штефан Панковіч, котрый до значной міры уступлєвав тиску мадярьских владных кругів ослабити характер ґрекокатолицькой церкви і літургії і непрямом припомог ей наслідній мадярізації.

Ю. Ставровському, так як і другим русиньським народовцям, было ясно, же roky успішного розвитку народного руху ся скінчили, же не стащить выуживати нуканы можности, але же за далшы історічны шансы і позітивны выслідки буде іщі треба боєвати. Сам ся на тоту роботу докладно приправлєвав. Надвязав тісны контакты зо штудентами славянських народностей і з православными кругами в Пешті, під впливом котрых росло як ёго славянське пересвідчїня, так і русофільскы погляды. Великий вплив на формованя особности і політичного пересвідчїня Юлія Ставровского-Попрадова мав К. Л. Кустодієв, знамый російскый дипломат в Угорьску, котрый ся інтересовав о русиньскый рух і підпоровав го.

Першы крокы новой угорьской влады ґрофа Ю. Андрашія, котров ся зачав період дуалізму, не выкликали іщі нияке підозріння з рєштрікцій к народностям ці малым народам в країні. Вызерали скоріше змірливо, дали ся характеризовати і як стрічны, главно у звязи з новым ушорованєм поставліня Хорватська. Єднакы надії выкликали і засіданя угорьского сейму, котрый уж в апрілю 1866 зволив 30-членный народностный выбор. Русиньску, сербську і румуньску народность в нїм репрезентовали А. Добрянський, С. Мілетіч і А. Мочоні. Задачов выбору было приправити пропозицію закона о поставліню народностей в Угорьску. Наконєць але были сейму предложены дві пропозиції.

Тзв. меншынову пропозицію, котру выпрацовали сербскы і румуньскы посланці, сейм не прияв на дискусію. Тота пропозиція хотіла зрівноправнити вшыткы народы в Угорьску, сформовати жупы і окресы подля народностей і вести штатну справу, суды, школство і церьков в народных языках. Народностный выбор потім предложив фактічно пропозицію влады, котру выпрацовав Ф. Деак, і тота ся стала предметом розправы од 24. новембра до 4. децембра 1868. Угорьскый сейм тоту пропозицію прияв і по підписаню цісарём зачала платити як закон цісло 44 із 6. децембра 1868.

Хоць к народностному закону мали посланці з рядів меншын претензії, він був сконфірмований в релативно лібералнім дусі, на першый погляд був модерный і давав чутя якоїсь правной істоты в контексті народностных прав вшыткых членів етнічных груп в Угорьску. На другім боці але тот закон завів термін фіктивного угорьского політичного народа, котрого сучастєв мали быти вшыткы жителі країны, а то без огляду на народностну приналежность і материньскы язык. За штатный язык означів мадярьскый з тым, же у внуторнім уряднім контактї в жупах, кідь з тым буде согласна холем єдна пята жупного выбору, міг ся хосновати і меншыновы язык. Язык народности ся міг вживати тыж в селах, церьковных організаціях, судах і в приватных поданях.

В сільских і церьковных школах був язык навчаня предметом слободного выберу про народны, міщаньскы і середні школы. Язык навчаня на вшыткых штатных школах і на высочых школах становлєвало міністерство школства. Концепція закона але была поставлена на принципі індивідуальных політичных і обчаньских прав окремых членів народностных

меншын, причім де факто іґноровала колективный принцип односно етнічных міноріт. Закотвила рівноправность обчанів перед законом без огляду на їх народность і язык, на другім боці але закон не давав нияку ґаранцію реалізації народностных прав і не становлєвав ниякы санкції в припадї їх недотримованя, обходжаня або порушованя. В тім змыслі ся став формалнов і беззубов нормов, котра нєлем же не спєрала асиміляцію меншын, але в реальности ей і непрямом підпоровала, зато же охабляла „вольны руки“ екекутиві.

Од зачатку 70-ых років 19. стороча ся условія на розвиток політичного і народно-культурного жывота карпатських Русинів зачали згіршовати. Вызначным ослаблїнем був уж одход А. Добрянського з активного політичного жывота року 1871, а то у звязи з обсяговыми і персональными змінами в *Обществе св. Василия Великого* в Ужгороді. З ёго веджіня были одставєны ёго основателі – А. Добрянський і І. Раковский, застави-ло ся і видавана часопису *Свѣтъ*. Гімназіальны профєсорів і творців часопису В. Кімака, К. Сабова і О. Іґнаткова переложыли до оддалєнішых міст, так як і священника Е. Фенцика переложыли аж до села Дусіно. В роках 1871 – 1872 хоць выходили новинкы під назвов *Новый свѣтъ*, але внаслідку дуплованого обвинїня з русофільского націоналізму были заставлєны. Новый часопис *Карпатъ* уж мав і мадярьску прилогу і писав в змірливім дусі.

Рок 1875 був Ю. Ставровскый-Попрадов высвяченый за священника і зачінала ся ёго профєсiонална карьєра. На жаль, тот рік ся не записав до історії Русинів в Угорьску барз позітивным способом, скоріше наспак. Умер великий охрєнця прав і підпорователь Русинів, пряшівскый єпископ О. ґаґанець. В тот істый рік была менована нова угорьска влада на челї з К. Тісом, што справила ся бере за зачаток мадярізації в країні, т. є. активної політики асиміляції немадярьских народів і меншын в Угорьску. Робота священника в Орябинї, де був такой по высвячїню высланий, барз Ставровского не наповнєвала, но і в єпископській канцеларії Пряшівской єпархії робив курто, хоць єпископ Др. М. Товт, наступця О. ґаґанця, сі го облюбив і не патрив к горливым мадярізаторам церкви. Старав ся о выхову молодежи і був основателєм духовной семінарії в Пряшові.

І початок послїднїй етапы жывотної дороги Ю. Ставровского ся вяже з історічнов подїєв. Рок 1879 угорьскый сейм схвалив закон о повиннім навчаню мадярьского языка на вшыткых школах. І на русиньских школах ся став мадярьскый язык повинным предметом з високов часовов дотаціов, што само по собі назначовало далшый тренд у тій сфері. Слободну політичну, орґанізацнну і педагоґічну роботу на благо Русинів в Угорьску уж не мож было вести, бо не мала бы велику перспективу, зато Ставровскый вирішив пусти-ти ся по нелегкїм пути зово учітеля і великого прикладу – А. Духовіча, т. є. в першім рядї робити культурно-освітну роботу міджі Русинами. Зато і з помочов А. Добрянського став ся ґрекокатолицьким священником в селї Чертіжне, окрес Міджілабірці, де був аж до своєї нечєканой кончіны року 1899.

Ю. Ставровскый-Попрадов ся інтензівно інтересовав о поезію, етноґрафію, фолклорістіку, історію і лінґвістіку, а то вшытко з цілєм піднесїня і популарізації русиньского народа і ёго языка в Карпатах. Поезію писав іншпiрований красами родного краю уж од своїх штудентських часів, замірєвав ся так на природну, як і обчаньску поезію. Мотивами зо жывота русиньского народа северного Спіша, де прожыв роки раннєго дїтинства, суть позначены етноґрафічны і фолклорістічны штудії Ставровского, як напр.: *Очерки из Подкарпатской Руси, Сказки из Спишской Руси, Русские пословицы*, або *Ярмарка в одном городе на Спише*.

Інтерес Ю. Ставровского к історії ся проявив главно в статях о історії Русинів (*Нечто об образовании венгро-*

русского народа, Отношение венгро-русских к мадярам), але і на тему історії монастиря в Краснім Броді і парохії в Чертіжнім. Ставровський надміру цінив принос Духовніча к взникну і формованню русинського народу і к зміцнєванню ёго народної ідентити. Сучасно але підкреслив і визначну роль грекокатолицької церкви в тих комплікованих процесах, котра ся реалізовала через жертвенну каждоденну роботу сільських священників і учітелів.

Як найвекшу бар'єру в процесі зрівноправніня угорських Русинів, а то як з майорітним народом, так з другима народами і меншынами, Ставровський означовав період феодалізму. Феодална система сперала соціалну і політичну еманципацію так поєднаних жителів, як і цілих народів. Подля ёго наглядів, народи западної Європы ся зато розвивали і розвивають скоріше, бо ся як першы збавили пережитків середньовіку. Угорсько але не využило свою шансу, бо аграрный вопрос почас революції в роках 1848/1849 вирішило лем наполовину, а не зробило поступ в тім ділі ані в наслідуючих роках. Абсенція модерной, обчаньской сполочности надале утримовала і Русинів мімо сполоченьских процесів, што створило простор на пасівне одношіня к властному народу і сполочности.

Реалістично ся Ставровський-Попрадов позерав нелем на актуальний став русинського жытельства в Угорську, але і на ёго можности і перспектivy. Великы соціалны розділы міжжі категоріями рольництва сперали з'єдночіню, котре є предпкладом масового возродного руху. Проявляв ся акутний недостаток світської інтелігенції, котра звичайно дає народу політичных і ідеологічных воджатаїв в бою за народну слободу. Русиньскы священники, зотяжены пасторачнымы повинностями і властным господарством, а тыж надміру залежны од церковной і світської верхности, на тоту задачу уж в новій добі не мали сил.

Лінгвістичный характер мають статті Попрадова о помічных часословах, як і о проблемах славянських языків (*Умствование о вспомогательном глаголе, Вылеты на поле словянской филологии*). Сам писав карпатським варіантом російского языка, але прихыляв ся к поглядам о потребі кодифікації, респ. вытворіня русинського языка. В році 1883 докінця написав русинський букварь під назвов *Русскій букварь*. Быв з тих народных будителів, котры сі усвідомлєвали невгодность церковнославянского языка про світськы і практичны потреби.

Ю. Ставровський-Попрадов ся николи не таїв своїм пересвідчінєм, зато свої поезії, але і одборны штудії ся снажив презентувати. Публіковав у вшиткых русинських

періодіках, котры в тім часі выходили: *Свѣт, Новый свѣтъ*, але і *Карпатъ* і *Листок*, хоць уж тогды было великим проблемом мале чісло читателів даних періодік. Правда, на русинський народ северовыходного Словеньска міцно впливав главно ёго особный приклад сільского священника, котрый ся інтересовав нелем о церковны і духовны діла своїх вірників, але і о людськы, практично-господарськы і соціалны проблеми, як і о народну ідентити. Авторіту освіченого священника, ученого, поета, народного будителя николи не využыв на свій хосен, але лем на хосен русинського народа. В тім є і ёго одказ сучасникам. ■

• Краса старой русиньской деревяной архітектуры, котрой часть є захована в сканзенах.

Взникло нове конзорціум

(Карпаторусиньскы організації Северної Америки заложили конзорціум)

Коаліція шестёх карпаторусиньских культурных організацій зо Споеных штатів Америцьких і Канады ся здружила до нової асоціації з цілём зміцніня контактів і ліпшой сполупрацы. **Карпаторусиньске конзорціум Северної Америки** бы мало помочи Русинам в Северній Америці якнайефективніше сполупрацювати в інтересах своїх організацій в США і Канаді і вступати до ліпшой сполупра-

цы з Русинами в європских державах, котры суть властно матерьскыма землями їх предків. Конзорціум тыж буде заступляти североамерицьких Русинів у Світовій раді Русинів.

До Конзорція ся здружили: **Карпаторусиньський выскумный центр** (Ню Йорк, штат Ню Йорк), **Карпаторусиньске дружство** (Пітсбург, Пенсільванія), **Русиньске здружіня** (Мінеаполіс, Мінесота), **Руське друж-**

ство Северної Америки (Кіченер, Онтаріо), **Русин-Саскачеваньске дружство руськой культуры** (Саскатун, Саскачеван) і **Світова академія русиньской культуры** (Торонто, Онтаріо).

Конзорціум має двох председів, єдного з США, другого з Канады. **Карін Варіан** – председкыня Русиньского здружіня была выбрата за председкыню з США, **Любомір**

Медеші, секретарь Саскачеванського дружства руської культури – за голову з Канади. „Карпаторусиньскы організації Северної Америки доросли до такого ступня, же вшыткы хотять координувати свої активіты так, жебы то мало якнайвекшый ефект,“ повіла пані Варіан. Пан Медеші додав: „Североамерицькы Русины підуть способом сполупрацы, котрый добрі послужыв організаціям наших родаків в державах, скады походять нашы предкове.“

На установчій громадї 31. октоб-

ра 2009 року конзорціум визначіло пріоріты, котры треба зреалізувати. Міджі нима суть:

– Становити День Русинів у США і Канаді.

– Сполупрацювати з америцькыма урядами при списованю жытельства і перевірити штатістіку Канади, жебы карпаторусиньска народность (повод) была правильно визначена а наслідно опублікована в листах списованя.

– У Вашингтоні і Отаві утримувати зачаты контакты з амбасадами Европской унії і державами, в котрых жыють Русины.

– Утримувати контакты з канцеларіями папского нунція в США і Канаді і домагати ся заставити однароднёваня Русинів-грекокатоликів на Словенську і на Україні.

Карпатськы Русины то суть славянський народ, котрый походить з регіону Карпатських гор у виходно-центральной Европі. По другій світовій войні была їх етнічна територія розділена і Русины ся стали сучас-твём дакількох держав: Словенської републіки, України, Польска, Мадярська, Румунська, значне цісло Русинів жыє в Чеській републіці, Хорватії, Сербії, Канаді і США. Коло 1,2 міліона Русинів жыє в Европі, в США жыє коло 700 000 людей русиньского коріння, в Канаді коло 20 000 жытелів русиньского походжіння.

О конзорцію можете дістати далшы інформації на і-мейлі: crconsortium@gmail.com

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM

Summer School in Rusyn Language and Culture
at the
Institute for Rusyn Language and Culture
Prešov University, Slovakia

June 14 – July 7, 2010

Courses in Rusyn Language and Carpatho-Rusyn
History taught in English and Rusyn

Instructors:

Associate Professor **Vasiľ Jabur** (Prešov University)

Professor **Paul Robert Magosci** (University of Toronto)

Dr. **Kvetoslava Koporova** (Prešov University)

Professor **Juraj Vaňko** (University of Konstantin Filozof, Nitra)

Valerij Padjak (Center of Carpatho-Rusyn Studies, Uzhhorod)

Further information and application, due no later
than **March 1, 2010**, contact:

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Prešovská univerzita,
Námestie legionárov 3, 080 01 Prešov, SLOVAK REPUBLIC
e-mail: urjk@unipo.sk

ЧАС ЗАПЛАТИТИ ПЕРЕДПЛАТНЕ

Народны новинкы – 2. класа:
Словенсько – 8,50 €, Чесько – 23 €, Европа – 25 €, остатні штаты – 28 € або 44 \$, **1. класа:** Чесько – 25 €, Европа – 27 €, остатні штаты – 32 € або 49 \$, **Русин – 2. кл.:** Словенсько – 5 €, Чесько – 20 €, Европа – 22 €, остатні штаты – 25 € або 39 \$, **1. кл.:** остатні штаты – 29 € або 44 \$. Заплатити мож банковым чеком (загранічны), приложенов поштовоу поукажков (домашні) або на ч. рахунок: **1386912153/0200**. Name, Adress: **Rusyn a Narodny novynky, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, Slovak Republic**. IBAN: **SK540200000001386912153**, SWIFT: **SUBASKBX, Všeobecná úverová banka, a. s., Mlynské nivy 1, 829 90 Bratislava, SR, telex: 93 297, 93 347, over VÚB, pobočka Prešov, Masarykova 13, 081 86 Prešov**.

**Ваша редакція
допереду дякує Вам вшыткым.**

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы**. Реалізоване з фінанчнов помочов Міністерства культуры СР – програм Култура народностных меншын 2009. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **051/772 56 29**. Шефредактор: **Мгр. Александер Зоуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.** Регістрацны цісла: **EV 328/08, MČ 49 589**. Адреса на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в децембрі 2009 р.

На честных місцях на презентації найновшої книжки Штефана Смоля *Нагода або судьба* у Музею модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях сиділи: (зліва) директорка музею, ПаедДр. Валіка Мадярова, автор і Мґр. Алена Блыхова, рецензентка книжки,...

... а яке бы то было завершіня русиньской акції, кібы наконець ся не співало *На многая літа*, яке хорowo заспівали автори вшиткы участници, враховано ёго жены (перша справа).

11. 12. 2009 у Міджілабірцях була презентація
найновшої книжки Штефана Смогоя *Нагода або
судьба*, з котрої автор прочітав пару уривків.

